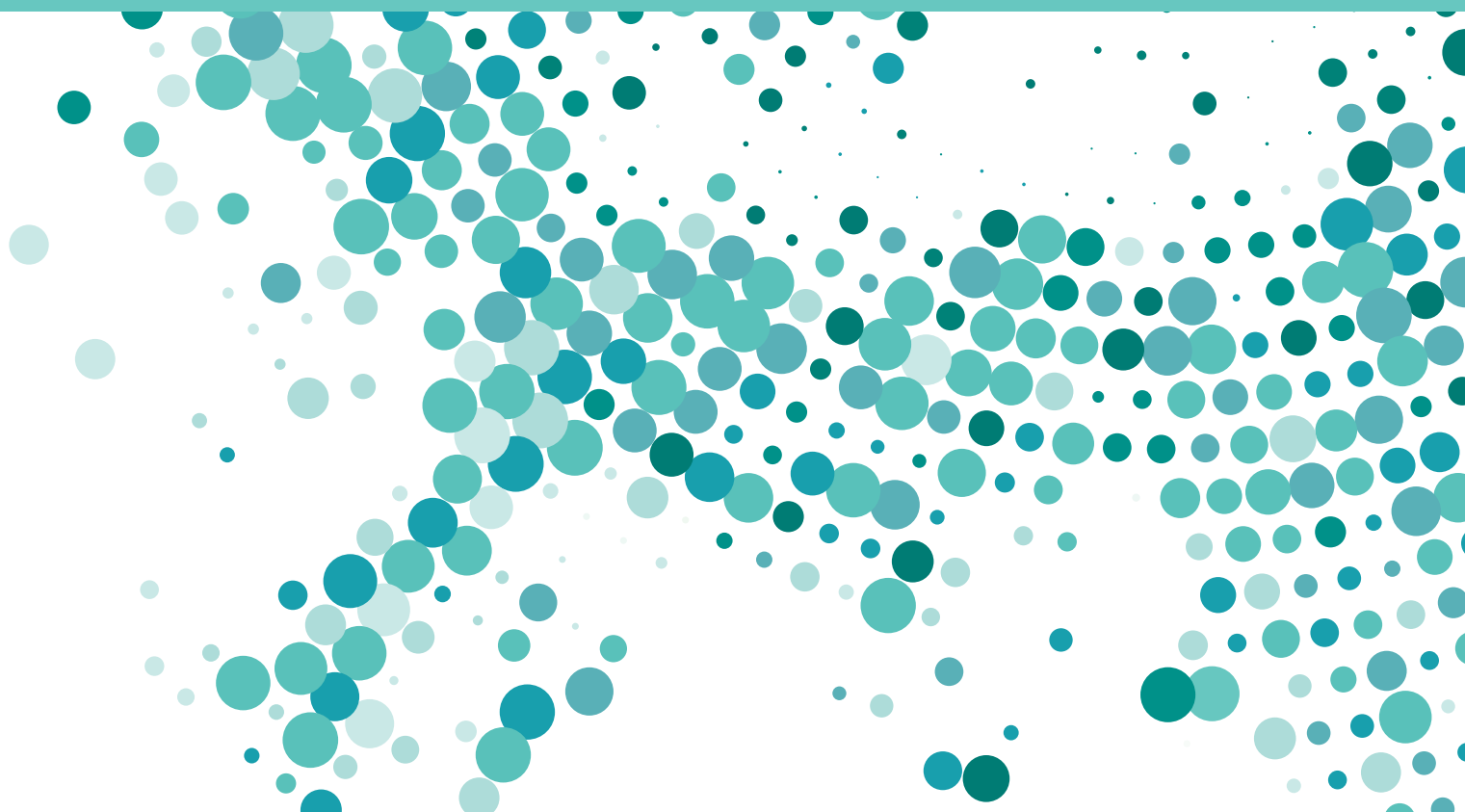


Handbok för förfarandet vid bedömning av brottsoffers skyddsbehov

INRIKESMINISTERIETS PUBLIKATION 25/2016

Inre säkerhet



Handbok för förfarandet vid bedömning av brottsoffers skyddsbehov

INRIKESMINISTERIETS PUBLIKATION 25/2016

Inre säkerhet

Inrikesministeriet
Helsingfors 2016

ISSN 2341-8524
ISBN 978-952-324-104-6 (PDF)

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Inrikesministeriet	Typ av publikation					
	Uppdragsgivare Inrikesministeriet					
	Datum för tillsättandet av organet 13.8.2015					
Publikation (även den finska titeln) Handbok för förfarandet vid bedömning av brottsoffers skyddsbehov						
Publikationens delar						
Referat Inrikesministeriet tillsatte den 13 augusti 2015 en arbetsgrupp som fick i uppdrag och utveckla det förfarande för bedömning av brottsoffers skyddsbehov i straffprocessens olika faser som förutsätts av de ändringar som företagits i lagstiftningen på grund av brottsofferdirektivet. Arbetsgruppen har utarbetat sitt förslag i form av en handbok. Syftet med bedömningsförfarandet är att i god tid identifiera brottsoffers skyddsbehov och bestämma de särskilda åtgärder som behövs för att skydda brottsoffer under förundersökningen eller rättegången. Bedömningen ska göra det möjligt att identifiera sådana målsägande beträffande vilka skyddsåtgärder som vidtas under straffprocessen kan göra det enklare att använda deras berättelse som bevis. Syftet med bedömningen är att myndigheten ska bilda sig en uppfattning om huruvida åtgärder som vidtas under processen kan underlätta målsägandens ställning som offer som berättar om händelserna. På så vis kan man främja parternas fullödiga deltagande i processen, en rättvis rättegång och möjligheterna att få fram den materiella sanningen. En bedömning som gjorts under förundersökningen är emellertid inte bindande för domstolen. Bedömningen görs i två faser. I den första fasen bedömer man om det genast står klart att målsäganden inte kan vara i behov av skydd på grund av brottets natur och/eller personliga omständigheter. I denna situation ifylls inte den separata blanketten och bedömningen avslutas i den första fasen. Slutresultatet av bedömningen i den första fasen är en anteckning om saken i förhørsprotokollet. Om man vid bedömningen i den första fasen kommer fram till att det finns någon omständighet som stöder särskilda skyddsåtgärder, fyller man i bedömningsblanketten tillsammans med målsäganden. Bedömning av skyddsbehovet med hjälp av bedömningsblanketten är den andra fasen i bedömningen. Bedömningsblanketten kan fyllas i under förhöret eller som avslutning på det. Då kan skyddsåtgärder redan ha vidtagits under förundersökningen, och då görs endast nödvändiga anteckningar om dem i bedömningsblanketten. Efter att uppgifterna har noterats prövas skyddsbehovet av förundersökningsledaren, som beslutar om de skyddsåtgärder som ska vidtas efter att åklagaren gett sin åsikt om saken. Det konstaterade skyddsbehovet antecknas i förundersökningsprotokollet. När det gäller partsoffentligheten vid bedömning av målsägandens skyddsbehov är det viktigt att den misstänkte inte ges sådan information som framkommit vid bedömningen som inte har något att göra med brottet eller förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte och som inte heller presenteras för domstolen, dvs. information som inte kan påverka utgången av straffprocessen. Bedömningsblanketten fogas inte till förundersökningsprotokollet, utan den lämnas till åklagaren i samband med personuppgiftsblanketten. Åklagaren noterar sitt förslag till skyddsåtgärder på den info-blankett som lämnas till domstolen i samband med stämningsansökan, och bedömningsblanketten lämnas inte separat till domstolen.						
Nyckelord						
Övriga uppgifter www.intermin.fi/publikationer						
Seriens namn och nummer Inrikesministeriets publikation 25/2016		ISSN 2341-8524	ISBN 978-952-324-104-6 (PDF)			
Sidoantal 40	Språk Svenska	Pris	Sekreteressgrad			
Distribution Inrikesministeriet		Förläggare/utgivare Inrikesministeriet				

Tekijät (toimielimestä, toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn kehittämisen työryhmä Puheenjohtaja Antti Simanainen		Julkaisun laji	
		Toimeksiantaja Sisäministeriö	
		Toimielimen asettamispäivä 13.8.2015	
Julkaisun nimi Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä Sisäministeriö asetti 13.8.2015 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää ja kehittää uhridirektiivin johdosta muutetun lainsäädännön edellyttämä rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettely rikosprosessin eri vaiheisiin. Työryhmä on laatinut esityksensä käsikirjan muotoon. Arviointimenettelyn tarkoituksena on hyvissä ajoin tunnistaa uhrin suojelutarve ja määrittää uhrin esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä tarvittavat erityiset suojelutoimenpiteet. Arvioinnin tehtävänä on tunnistaa sellaiset asianomistajat, joiden kertomuksen saamista näytöksi voidaan helpottaa rikosprosessin aikana toteutettavilla suojelutoimilla. Arvioinnin päämääränä on hankkia viranomaisen näkemys siitä, voitaisiinko prosessin aikana toteutettavilla toimilla helpottaa asianomistajan asemaa tapahtumista kertovana uhrina. Näin voidaan edistää osapuolten täysipainoista osallistumista prosessiin, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ja aineelliseen totuuteen pääsemistä. Esitutkintavaiheessa tehty arviointi ei kuitenkaan sido tuomioistuinta. Arviointi suoritetaan kaksivaiheisesti. Ensimmäisessä vaiheessa arvioidaan, onko heti selvää, ettei asianomistaja voi olla suojelun tarpeessa johtuen rikoksen tyypistä ja/tai henkilökohtaisista olosuhteista. Tässä tilanteessa erillistä lomaketta ei täytetä ja arviointi päättyy ensimmäiseen vaiheeseen. Ensivaiheen arvioinnin lopputuloksena olisi merkintä asiasta kuulustelupöytäkirjassa. Kun ensivaiheen arvioinnissa päädytään siihen, että jokin seikka tukee erityisten suojelutoimien määrittämistä, arviointilomake täytetään asianomistajan kanssa. Arviointilomakkeen avulla suoritettava suojelutarpeen arviointi on arvioinnin toinen vaihe. Arviointilomakkeen voi täyttää kuulustelun lomassa tai lopuksi. Esitutkinnan aikaisia suojelutoimia on tällöin jo saatettu toteuttaa, ja niistä tehdään vain asianmukaiset merkinnät arviointilomakkeelle. Kun tiedot on kirjattu, suojelun tarve saatetaan tutkinnanjohtajalle harkittavaksi, joka päättää toteutettavista suojelutoimenpiteistä sen jälkeen kun on saanut syyttäjän näkemyksen asiassa. Esitutkintapöytäkirjaan tehdään merkintä todetusta suojelutarpeesta. Asianomistajan suojelutarpeen arvioinnin asianosaisjulkisuuden osalta keskeistä on se, että epäillylle ei anneta arvioinnissa esiin tulleita tietoja, jotka eivät liity rikokseen tai asianomistajan ja epäillyn väliseen suhteeseen ja joita ei myöskään esitetä tuomioistuimelle eli tietoja, joilla ei voi olla vaikutusta rikosprosessin lopputulokseen. Arviointilomaketta ei liitetä esitutkintapöytäkirjaan, vaan se toimitetaan syyttäjälle henkilötietolomakkeen yhteydessä. Syyttäjä kirjaa esityksensä suojelutoimiksi haastehakemuksen yhteydessä tuomioistuimelle toimitettavaan info-lomakkeeseen, eikä arviointilomaketta toimiteta erikseen tuomioistuimelle.			
Avainsanat (asiasanat) rikoksen uhri, asianomistaja, suojelutarve, arviointimenettely, esitutkinta, oikeudenkäynti			
Muut tiedot www.intermin.fi/julkaisut			
Sarjan nimi ja numero Sisäministeriön julkaisu 25/2016		ISSN 2341-8524	ISBN 978-952-324-104-6 (PDF)
Kokonaissivumäärä 40	Kieli Svenska	Hinta	Luottamuksellisuus
Jakaja Sisäministeriö		Kustantaja/julkaisija Sisäministeriö	

Innehåll

1	Bedömningsförfarande	11
1.1	Vad är det fråga om vid bedömningen?	11
1.2	Viktiga definitioner	12
1.3	Bedömningsförfarandets faser och nödvändighet	12
1.4	Bedömningens offentlighet	13
1.4.1	Allmän offentlighet för bedömningen	13
1.4.2	Partsoffentlighet för bedömningen	13
1.4.3	Sammanfattning, bedömning och offentlighet	15
2	Åtgärder som föreslås utifrån bedömningen	15
2.1	Förundersökning	15
2.1.1	Förhör i lokaler som planerats för förhör av personer som behöver skydd	16
2.1.2	Förhör som hålls av samma person / en person av samma kön	16
2.1.3	Inspelning av förhöret med målsäganden och användning av inspelningen som bevis i rättegång	16
2.1.4	Annat beaktansvärt under förundersökningen	18
2.2	Domstolsbehandling	18
2.2.1	Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen utan att svaranden är närvarande	18
2.2.2	Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen skyddad på ett sådant sätt att han eller hon inte syns	19
2.2.3	Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen utan att vara personligen närvarande	19
2.2.4	Muntlig förhandling i domstolen utan att allmänheten är närvarande	20
2.2.5	Förhöret med målsäganden bandas för att användas som bevis vid förundersökningen	20
2.2.6	Utredande av målsägandens skadeståndsyrkande	20
2.3	Exempelfall	21
3	Målsägande	22
3.1	Inverkan av målsägandens personliga förhållanden och omständigheter i förhörssituationen	22
3.2	Målsägandens personliga omständigheter	24
3.3	Målsägandens personliga förhållanden	25
3.3.1	Målsägandens relation eller beroendeförhållande till gärningsmannen	25
3.3.2	Målsägandens tidigare upplevelser av brott	26
3.3.3	Andra omständigheter	27
3.4	Målsägandens personliga egenskaper	27
3.4.1	Ålder	28
3.4.2	Sexuellt relaterade omständigheter	29
3.4.3	Etniskt ursprung	29
3.4.4	Religion eller övertygelse	30
3.4.5	Hälsotillstånd	30
3.4.6	Funktionsnedsättning	30
3.4.7	Omständigheter i anslutning till vistelsen i landet	31
3.4.8	Kommunikationssvårigheter	31
4	Det misstänkta brottets natur	32
4.1	Förhållandena under vilka brottet har begåtts och påföljderna av brottet	32
4.2	Typen av brott	33
5	Målsägandens egen åsikt	33
6	Åklagarsamarbete	34

TILL INRIKESMINISTERIET

Inrikesministeriet tillsatte den 13 augusti 2015 som fick i uppdrag att utreda och utveckla det förfarande för bedömning av brottsoffers skyddsbehov i straffprocessens olika faser som förutsätts av de ändringar som företagits i lagstiftningen på grund av brottsofferdirektivet.

Arbetsgruppen skulle bereda sitt förslag i form av en handbok.

Arbetsgruppen fick tid från den 17 augusti till den 31 december 2015. På grund av att lagändringarna fördröjdes förlängdes arbetsgruppens mandattid till den 29 februari 2016.

Ordförande för arbetsgruppen var polisinspektör Antti Simanainen (inrikesministeriet) och medlemmar konsultativa tjänstemannen Mervi Sarimo (justitieministeriet), polisinspektör Ari Evwaraye (inrikesministeriet), konsultativa tjänstemannen Heidi Manns-Haatanen (social- och hälsovårdsministeriet), överinspektör Jenni Juslén (Polisstyrelsen), statsåklagare Anu Mantila (Riksåklagarämbetet), sektordirektör Immo Seppänen (Huvudstaben), gränsbevakningsöverinspektör Silja Hallenberg (Gränsbevakningsväsendet), tullöverinspektör Merja Maijala-Liljestrand t.o.m. 30.11.2015, tullöverinspektör Jussi Leppälä (Tullen) fr.o.m. 1.12.2015, tingsdomare Erja Kalske-Haikonen (Helsingfors tingsrätt), kriminalöverkommissarie Jonna Turunen (Polisinrättningen i Helsingfors), häradsåklagare Sakari Tiilikainen (Åklagarämbetet i Helsingfors) och överlärare Satu Rantaeskola (Polisyreshögskolan).

Arbetsgruppen samlades 11 gånger.

Arbetsgruppen är klar med sitt arbete och överlämnar högaktningsfullt handboken för att användas hos olika myndigheter.

Helsingfors den 31 mars 2016

Antti Simanainen

Mervi Sarimo

Ari Evwaraye

Heidi Manns-Haatanen

Jenni Juslén

Anu Mantila

Immo Seppänen

Silja Hallenberg

Jussi Leppälä

Erja Kalske-Haikonen

Jonna Turunen

Sakari Tiilikainen

Satu Rantaeskola

INLEDNING

Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF, nedan direktivet, antogs den 25 oktober 2012. Medlemsstaterna skulle senast den 16 november 2015 sätta i kraft de lagar och andra författningar som är nödvändiga för att följa direktivet.

Direktivet innehåller bestämmelser om identifiering av sårbara offer med specifika skyddsbehov och deras rätt till särskilt skydd under förundersökningen och rättegången. I direktivet avses med offer med specifika skyddsbehov en person som är särskilt sårbar för sekundär eller upprepade viktimisering, hot eller vedergällning. I direktivet förutsätts att det görs en individuell bedömning av alla brottsoffer för att identifiera offrets sårbarhet och bedöma vilka särskilda åtgärder som behövs för att skydda offret under förundersökningen och rättegången. Den personliga bedömning som direktivet förutsätter för att fastställa skyddsbehoven ska göras i god tid under det straffrättsliga förfarandet och där ska man bedöma behovet av särskilda åtgärder under såväl förundersökningen som rättegången. En bedömning som gjorts i förundersökningsfasen är dock inte bindande för domstolen.

I Finland har det inte förekommit någon sådan systematisk kartläggning av brottsoffers särskilda behov som direktivet förutsätter. Flera av de skyddsåtgärder som används under rättegångar är sådana att behovet av dem inte har bedömts systematiskt i förundersökningsfasen. När målsäganden till exempel har hörts bakom en skärm eller utan att svaranden varit närvarande har det i praktiken vanligtvis skett på begäran av målsägandens biträde eller åklagaren.

Bestämmelser enligt direktivet om personlig bedömning av målsäganden har tagits in i förundersökningslagen genom de ändringar som träder i kraft den 1 mars 2016 (FörfS 10/2016, RSv 83/2015 rd – LaUB 4/2015 rd - RP 66/2015).

Till 7 kap. i förundersökningslagen fogades en ny 21 §, där det bestäms om hörande av målsägande som behöver särskilt skydd. Till 11 kap. i förundersökningslagen fogades ett nytt 9 a §, där det bestäms om personlig bedömning av målsäganden. Strävan med dessa bestämmelser är att identifiera sårbara målsägande och bedöma vilka särskilda åtgärder som behövs för att skydda målsäganden mot ytterligare lidande under förundersökningen och rättegången.

Brottsofferdirektivet förutsätter att myndigheter som sannolikt möter brottsoffer får allmän och särskild utbildning upp till den nivå som deras kontakt med offren förutsätter. Sådana aktörer är förundersökningsmyndigheter, åklagare och domstolspersonal. Utbildning behövs för att öka medvetenheten om brottsoffrens behov samt säkerställa att brottsoffer bemöts opartiskt, respektfullt och professionellt. Strävan med utbildningen är att ge aktörer på olika områden beredskap att identifiera brottsoffer och bemöta dem respektfullt och professionellt och utan diskriminering. Domare och åklagare ska dock tillhandahållas utbildning utan att deras oberoende inskränks.

För tjänstemän som sannolikt kommer att delta i personlig bedömning för att bestämma behovet av särskilda skyddsbehov ska det ordnas särskild utbildning om bedömningen. I utbildningen kan denna handbok användas för att underlätta bestämmandet av särskilt skyddsbehov i praktiska situationer.

Denna handbok styr bedömningen av brottsoffers skyddsbehov.

1 Bedömningsförfarande

1.1 Vad är det fråga om vid bedömningen?

Syftet med bedömningsförfarandet är att i god tid identifiera brottsoffers skyddsbehov och bestämma de särskilda åtgärder som behövs för att skydda brottsoffer under förundersökningen eller rättegången. Bedömningen ska göra det möjligt att identifiera sådana målsägande beträffande vilka skyddsåtgärder som vidtas under straffprocessen kan göra det enklare att använda deras berättelse som bevis. Målet är att skydda målsägande bättre, vilket också bidrar till att få fram den materiella sanningen. Syftet med bedömningen är att myndigheten ska bilda sig en uppfattning om huruvida åtgärder som vidtas under processen kan underlätta målsägandens ställning som brottsoffer som berättar om händelserna. På så vis kan man främja parternas fullödiga deltagande i processen, en rättvis rättegång och möjligheterna att få fram den materiella sanningen. Vid bedömningen tas inte ställning till skyddsåtgärder eller skyddsbehov utanför processen, såsom besöksförbud, spärrmarkering eller allmän skydd som samhället erbjuder specialgrupper.

Enligt 11 kap. 9 a § i förundersökningslagen ska förundersökningsmyndigheten utan ogrundat dröjsmål pröva om målsäganden behöver särskilt skydd vid handläggningen av målet vid förundersökning eller rättegång samt bedöma vilka särskilda åtgärder som kan behövas för att skydda målsäganden. Vid bedömningen ska man beakta i synnerhet målsägandens personliga omständigheter och brottets natur. Bedömningen ska göras i fråga om alla brott där det finns en målsägande, innan undersökningen inleds eller senast under förhöret. Bedömningen ska alltid uppdateras under förfarandet när det finns anledning till det.

Syftet med särskilda skyddsåtgärder som vidtas under straffprocessen är att skydda målsäganden mot ytterligare lidande, hot eller vedergällning under förundersökningen och rättegången. Särskilda skyddsåtgärder vidtas vid förundersökningen om det inte avsevärt fördröjer handläggningen av målet eller medför andra olägenheter. Metoderna är att målsäganden förhörs i lokaler som planerats för förhör av personer som behöver skydd samt att alla förhören av målsäganden hålls av samma person eller personer, om målsäganden begär det och att förhørsledaren är en person av samma kön som målsäganden.

Inspelning av förhör med målsäganden (FUL 9:4) betraktas som en skyddsåtgärd när videoinspelningen görs för att användas som bevis¹.

Vid rättegången är sådana metoder att målsäganden hörs utan att svaranden är närvarande, så att han eller hon inte kan ses, med tekniska hjälpmedel utan att målsäganden är närvarande, muntlig förhandling utan att allmänheten är närvarande och att det förhör som gjorts med målsäganden under förundersökningen används som bevis.

¹ Då sker videoinspelningen med stöd av FUL 9:4, varvid den inspelade berättelsen också littereras helt och hållet ord för ord. Förhöret kan också inspelas med stöd av FUL 9:3, men då är det fråga om inspelning av det som hänt under förhöret. Enligt FUL 9:3 ska hela förhöret eller en del av det ska spelas in, om det med beaktande av ärendets art eller omständigheter som gäller den person som förhörs är befogat för att det sätt på vilket förhöret har hållits, det som har hänt under förhöret eller den förhördes berättelse ska kunna verifieras i efterhand. Då littereras förhöret inte utan inspelningen lämnas till åklagaren för rättegången.

1.2 Viktiga definitioner

I denna handbok används i huvudsak benämningen målsägande för brottsoffret. Som målsägande betraktas den som innehar det skyddsobjekt som kränkts eller äventyrats genom ett brott eller den för vilken det uppkommit ett privaträttsligt anspråk direkt via ett brott. Målsägandens ställning är förenad med rätt att yrka på straff för den misstänkte. Via brottet uppkommer det ofta också skadeståndyrkande för målsäganden.

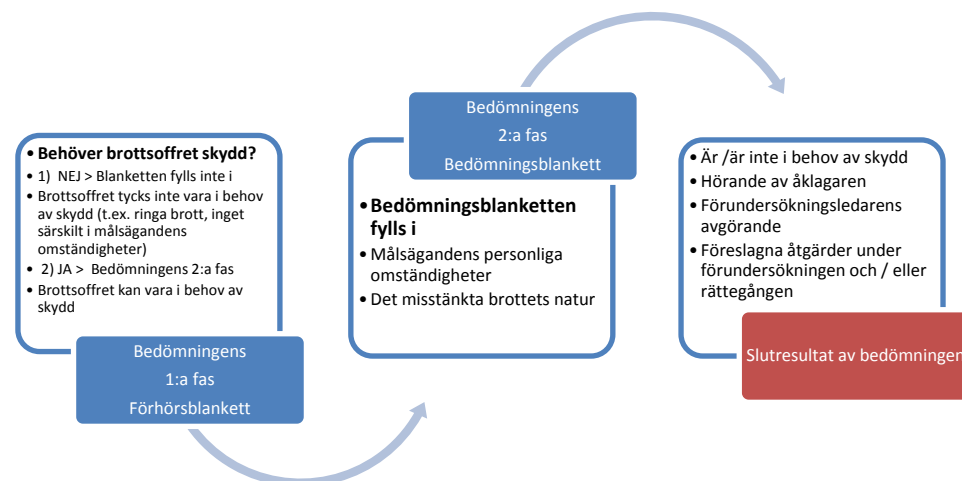
Ett brottsoffer som är i behov av särskilda skyddsåtgärder är en person som är målsägande och som är särskilt sårbar för brott eller ytterligare lidande under straffprocessen eller upprepade viktigmisering, hot eller vedergällning.

Med barn avses en person som är under 18 år.

1.3 Bedömningsförfarandets faser och nödvändighet

Bedömningen görs i två faser. I den första fasen bedömer man om det genast står klart att målsäganden inte kan vara i behov av skydd på grund av brottets natur och/eller personliga omständigheter. I denna situation ifylls inte den separata blanketten och bedömningen avslutas i den första fasen. Slutresultatet av bedömningen i den första fasen är en anteckning om saken i förhörsprotokollet (inget behov av grundlig bedömning / behovet av särskilda skyddsåtgärder anges i bedömningsblanketten).

Målsägandens åsikt ska beaktas i samtliga faser i bedömningen.



Först granskar man om brottet är sådant att målsäganden i allmänhet inte är i behov av särskilt skydd (t.ex. snatteri eller något annat lindrigt brott). Dessutom granskar man att det inte finns något i målsägandens personliga omständigheter som gör att målsäganden upplever hot eller rädsla eller något annat som kunde lindras eller undanröjas med skyddsåtgärder som vidtas under processen. För bedömningen i den första fasen används inte den bifogade blanketten *Målsägandens skyddsbehov* (se närmare i texten bedömningsblanketten). Om ingen av de omständigheter som nämns i blanketten framkommer under förhört används inte bedömningsblanketten. Då görs en anteckning om saken i behörig punkt i förhörsprotokollet "inget behov av grundlig bedömning" och bedömningsprocessen avslutas.

Om man vid bedömningen i den första fasen kommer fram till att det finns någon omständighet stöder särskilda skyddsåtgärder, fyller man i bedömningsblanketten tillsammans omständighet som stöder med målsäganden. Bedömning av skyddsbehovet med hjälp av bedömningsblanketten är den andra fasen i bedömningen. Bedömningsblanketten kan fyllas i under förhöret eller som avslutning på det. Då kan skyddsåtgärder redan ha vidtagits under förundersökningen, och då görs endast nödvändiga anteckningar om dem i bedömningsblanketten. Efter att uppgifterna har noterats provas skyddsbehovet av förundersökningsledaren.

Förundersökningsledaren bedömer skyddsbehovet som en helhet utifrån de erhållna uppgifterna. Förundersökningsledare antecknar sitt eget förslag till skyddsåtgärder i bedömningsblanketten, i regel efter att ha hört åklagaren.

Bedömningsförfarandet och de funktioner som det kräver beaktas i fortsättningen när informationssystemen utvecklas. Målet är att anteckningarna i framtiden ska kunna göras direkt i informationssystemen.

1.4 Bedömningens offentlighet

1.4.1 Allmän offentlighet för bedömningen

Myndighetshandlingar är i princip offentliga, om det inte föreskrivits i lag att de är sekretessbelagda. Omständigheter som kommit fram vid bedömningen kan vara sekretessbelagda på flera olika grunder. Med stöd av MyndOffL 24 § 1 mom. 26 punkten är uppgifter om känsliga omständigheter som gäller privatlivet för en målsägande sekretessbelagda. Omständigheter som kommit fram vid bedömningen kan också vara sekretessbelagda på andra grunder.²

Sekretessgrunden antecknas i bedömningsblanketten. Detta betyder att anteckning ska göras åtminstone på grund av känsliga omständigheter enligt MyndOffL 24 § 1 mom. 26 punkten.

1.4.2 Partsoffentlighet för bedömningen

Parterna i ett brottmål har större rätt än allmänheten att ta del av handlingarna i brottmålet. Efter det att förundersökning har inletts har en part rätt att få del av omständigheter som föranlett förundersökningen och kommit fram vid den samt av förundersökningsmaterial som kan påverka eller kan ha påverkat behandlingen av hans eller hennes ärende. Den som är part i ett brottmål har alltså i princip rätt att ta del av även sådana handlingar som påverkat saken och som ska hemlighållas för allmänheten. Trots denna huvudregel har en part inte ovannämnda rätt medan undersökningen ännu pågår, om lämnandet av uppgifterna försvårar utredningen. En parts

² I 24 § 1 mom. 3 punkten i offentlighetslagen (621/1999) definieras tidsbegränsad sekretess för förundersökningsmaterial och utgångspunkten i bestämmelsen är att förundersökningsmaterial är sekretessbelagt. Dessutom kan materialet vara sekretessbelagt med stöd av någon annan lagbestämmelse. Av de punkter som gäller fysiska personer i MyndOffL är sådana t.ex.: 25 punkten: socialvården, arbetsförvaltningen, hälsotillstånd, handikapp och någons sexuella beteende eller inriktning. 26 punkten: känsliga omständigheter som gäller privatlivet för någon och som har samband med ett brottmål och uppgifter om ett brottsoffer, om utlämnandet av uppgifter kränker offrets rättigheter, minnet av offret eller offrets närstående. 31: kontaktuppgifter. 31a: handlingar som gäller anonym bevisning. 32: en persons politiska övertygelse, åsikter som personen uttalat privat eller uppgifter om någons levnadssätt, deltagande i föreningsverksamhet eller fritidssysselsättningar, familjeliv eller andra med dem jämförbara personliga förhållanden. Dessutom bör man lägga märke till att i förundersökningsmaterialet är dessa uppgifter med undantag för uppgifter om brottsoffret sekretessbelagda utan klausul om skaderekvisit (ovillkorligt sekretessbelagda).

rätt att få uppgifter kan också begränsas, om det är nödvändigt att avstå från att lämna ut uppgifterna för att skydda ett mycket viktigt allmänt eller enskilt intresse.³

I lagstiftningen föreskrivs inte att en bedömning av målsäganden alltid ska hemlighållas för den andra parten. Bedömningen kan omfattas den misstänktes rätt att få information beroende på de uppgifter som framkommit under bedömningen. Uppgifterna i bedömningsblanketten omfattas dock inte av den misstänktes rätt att få information, om de inte kan inverka på utgången av straffprocessen. Den misstänktes rätt att ta del av uppgifter i bedömningsblanketten kan också begränsas till den del detta är nödvändigt för att för att skydda ett mycket viktigt allmänt eller enskilt intresse. Uppgifterna i bedömningsblanketten ska således hemlighållas även för den misstänkte till exempel om avslöjande av dem kan utgöra ett allvarligt hot mot en annan persons liv eller grundläggande rättigheter⁴. Ett förundersökningsbeslut fattas om begränsning av partsoffentligheten. Då fattas förundersökningsledarens beslut om hemlighållande av förundersökningsmaterial även för parterna med stöd av MyndOffL 11 § 2 mom. och 4 kap. 15 § i förundersökningslagen. De sekretessbelagda uppgifterna skrivs inte in i beslutet.

I bedömningsblanketten är en sekretessgrund automatiskt känsliga omständigheter enligt MyndOffL 24 § 1 mom. 26 punkten, varvid handlingen ska hemlighållas för allmänheten. Om även partsoffentligheten begränsas med stöd av MyndOffL 11 § 2 mom. och FUL 4 kap. 15 §, antecknas i bedömningsblanketten dessutom dessa lagbestämmelser som en grund som begränsar partsoffentligheten.

Lagutskottet påpekade i sitt utlåtande (LaUB 4/2015 rd) att det enligt regeringens proposition ska göras en anteckning om resultatet av den personliga bedömningen i förundersökningsprotokollet och att åklagaren ska underrätta domstolen om det. Den personliga bedömningen behöver alltså inte nödvändigtvis lämnas till domstolen i sin helhet.

Med tanke på partsoffentligheten för bedömningen av målsägandens skyddsbehov är det centralt att den misstänkte inte ges sådan information som framkommit vid bedömningen men som inte hänför sig till brottet eller förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte och som inte heller lämnas till domstolen, dvs. uppgifter som inte kan inverka på utgången av straffprocessen.

Utgången av straffprocessen kan påverkas av uppgifter som framkommit vid bedömningen och som har varit av betydelse då förundersökningsmyndigheten eller åklagaren har beslutat att föreslå vissa skyddsåtgärder och som således sannolikt är av betydelse även när domstolen prövar vilka skyddsåtgärder som ska vidtas under rättegången. Hur personbevisningen tas emot under straffprocessen påverkar eller åtminstone kan påverka även dess innehåll och därigenom utgången av straffprocessen, dvs. domen. Vid bedömningen kan det också komma fram omständigheter som gäller till exempel målsägandens hälsotillstånd eller sexualitet, utifrån vilka förundersökningsmyndigheten eller åklagaren ändå inte bedömer att skyddsåtgärder behövs i domstolen. Sådana uppgifter, om de inte hänför sig till det brottsärende som ska utredas, inverkar inte på utgången av straffprocessen och omfattas därför inte av partsoffentligheten.

³ FUL 4:15.

⁴ LaUB 4/2015 rd. s. 4.

Bedömningsblanketten fogas inte till förundersökningsprotokollet, utan den lämnas till åklagaren i samband med personuppgiftsblanketten. Åklagaren noterar sitt förslag till skyddsåtgärder på den info-blankett som lämnas till domstolen i samband med stämningsansökan, och bedömningsblanketten lämnas inte separat till domstolen.

1.4.3 Sammanfattning, bedömning och offentlighet

Sammanfattningsvis kan i fråga om offentlighet för bedömningen konstateras:

- Slutresultatet (föreslagen särskild skyddsåtgärd) antecknas på förundersökningsprotokollets pärmbblad, varvid informationen blir allmänt offentlig under domstolsbehandlingen.
- Bedömningsblanketten kan delges den misstänkte till den del som informationen kan inverka på utgången av straffprocessen, om lämnandet av informationen inte kan utgöra ett allvarligt hot mot en annan persons liv eller grundläggande rättigheter.

I följande figur beskrivs saken på allmän nivå.



2 Åtgärder som föreslås utifrån bedömningen

2.1 Förundersökning

Bedömningen görs utifrån förhandsuppgifterna om brottet redan före förhöret samt under och efter det. Bedömningen kan och ska uppdateras när kunskapen om målsägandens omständigheter och brottsmisstanken preciseras. Innan målsäganden kallas till förhör ska man överväga om förberedelser ska vidtas för att spela in berättelsen.

När det vid bedömningen konstateras att målsäganden är i behov av särskilt skydd och att åtgärderna inte avsevärt fördröjer handläggningen av målet eller medför

andra olägenheter, ska skyddsåtgärder vidtas under förundersökningen. Syftet med dem är att förhindra ytterligare lidande till följd av det straffrättsliga förfarandet.

Det allmänna villkoret för skyddsåtgärder under förundersökningen är att de inte avsevärt fördröjer handläggningen av målet eller medför andra olägenheter. Dröjsmålets betydelse kan bedömas med avseende på såväl undersökningsskedet som målsägandens omständigheter. Exempelvis för att få fast den misstänkte kan det vara viktigt att höra målsäganden omedelbart och några timmars dröjsmål kan vara för mycket med tanke på undersökningen och uppklärandet av hela brottet. I andra situationer kan hörandet skjutas fram med till exempel en vecka på målsägandens begäran utan att det har någon betydelse.

2.1.1 Förhör i lokaler som planerats för förhör av personer som behöver skydd

Förundersökningsmyndighetens normala förhørsrum (inte arrestlokaler) är lokaler enligt FUL 7:21 som lämpar sig för förhör av personer som behöver skydd. Även ett videoförhørsrum kan betraktas som en sådan lokal. Förhör hålls inte i utredarens eget arbetsrum.

2.1.2 Förhör som hålls av samma person / en person av samma kön

Förhören ska hållas av samma person eller personer och särskilt vid sexualbrott av en person som är av samma kön som målsäganden⁵, om målsäganden begär det.

Vid förundersökningen strävar man i princip alltid efter att samma person eller personer ska hålla förhören.

Huvudregeln är att förhørsledarens kön saknar betydelse. Könet beaktas då målsäganden begär det och här kan man i någon mån också beakta sederna hos olika kulturer.

Målsäganden tillfrågas inte särskilt om saken, om behovet inte av någon orsak (kulturell e.d.) är uppenbart eller annars framgår av situationen.

2.1.3 Inspelning av förhöret med målsäganden och användning av inspelningen som bevis i rättegång

När det gäller följande personer får förhör som har lagrats genom bild- och ljudupptagning åberopas som bevis vid rättegången, om den åtalade har getts behörig möjlighet att ställa frågor till den förhörde:

- 1) någon som inte har fyllt 15 år eller vars psykiska funktioner är störda,
- 2) en målsägande i åldern 15–17 år som behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur,
- 3) en målsägande i åldern 15–17 år i ett sexualbrott, när denne inte vill infinna sig för att höras vid rättegången (gärning som avses i SL 20 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 §) eller
- 4) en målsägande som fyllt 18 år i ett sexualbrott, när hörande under rättegången skulle äventyra målsägandens hälsa eller orsaka motsvarande betydande skada (gärning som avses i SL 20 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 §).⁶

⁵ RP 66/2015 rd. s. 45: Punkten ska tillämpas vid sexualbrott och andra brottmål då målsäganden på grund av brottets beskaffenhet har ett grundat behov av det.

⁶ RB 17:24.

Att beakta i bestämmelsen om inspelning:

Bestämmelsens 1 punkt motsvarar tidigare lagstiftning och ändrar inte tidigare praxis.

I 3 punkten räcker det med att målsäganden meddelar att han eller hon inte vill bli hörd. Målsäganden tillfrågas om han eller hon vill vittna vid rättegången. Om svaret är nekande eller om det är motiverat av någon annan orsak kan inspelningen från förundersökningen användas som bevis. Vägran antecknas i bedömningsblanketten, i punkten Tilläggsuppgifter som gäller målsägandens åsikter och föreslagna åtgärder.

I 2 och 4 punkten ska åklagaren i detalj informeras om vad förundersökningsmyndighetens förslag baserar sig på. Vid behov gör förundersökningsledaren flera anteckningar i punkten Domstolsbehandling i bedömningsblanketten. Motiveringen till förslaget omfattas i denna situation i regel av partsoffentligheten. I praktiken lämnar åklagaren sitt förslag om detta och andra skyddsåtgärder jämte motivering till domstolen på åklagarens egen info-blankett.

Ett absolut villkor i fråga om samtliga punkter är att försvarets rätt till motförhör tillgodoses under förundersökningen. Möjligheten till motförhör förutsätter i praktiken att den brottsmisstänkte redan under förundersökningen har en försvarare / ett biträde, som ser till att frågorna ställs. Även målsäganden ska ha ett biträde redan under förundersökningen när villkoren uppfylls. En rättvis rättegång förutsätter att både den misstänkte och målsäganden redan under förundersökningen har ett biträde i de situationer där förhöret med målsäganden spelas in och inspelningen används som bevis. I fråga om detta förhör flyttas rättegången som om den skulle äga rum under förundersökningen. Därför är det nödvändigt att iaktta formbestämmelserna.⁷

Domstolen kan förordna ett rättegångsbiträde för att bistå målsäganden under förundersökningen och, om målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av åklagaren, under rättegången, när målet gäller

- 1) sexualbrott, om inte ett förordnande av särskilda skäl anses onödigt (SL 20 kap.),
- 2) brott mot liv och hälsa, om ett förordnande ska anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte (SL 21 kap. 1-6 och 6 a §) eller
- 3) brott mot liv, hälsa eller frihet, om ett förordnande ska anses befogat med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter.

Vid förundersökningen måste man se till att målsäganden har tillräckliga förutsättningar att bedöma vilken betydelse vägran att höras personligen i domstolen har. Målsäganden ska informeras om de risker som kan följa av att bevisningen är beroende av en inspelning. En inspelad berättelse utan möjlighet att ställa frågor under huvudförhandlingen medför i princip sämre förutsättningar att bedöma bevisningen än i en normal process.⁸

⁷ Se HD 2006:107. Ett nioårigt barn med försenad utveckling misstänktes ha blivit sexuellt utnyttjad. Barnets berättelse i förundersökningen hade videobandats, men den som misstänktes för brottet hade inte beretts tillfälle att ställa frågor till barnet och barnet kunde inte höras personligen vid domstol. Frågan om videoupptagningen fick användas som bevis vid domstol. (Omröstn.)

⁸ Rättstillämpning ang. bedömning av bevisning HD 2008:84, HD 2008:68 och HD 2007:100.

2.1.4 Annat beaktansvärt under förundersökningen

Förundersökningsmyndigheten ska berätta för målsäganden att det förslag om särskilda skyddsåtgärder som förundersökningsmyndigheten lagt fram utifrån sin bedömning inte är bindande för domstolen och att domstolens beslut kan avvika från förundersökningsmyndighetens förslag.

Under förundersökningen bör man i synnerhet beakta möjligheten att använda en intressebevakare när målsäganden är under 18 år⁹.

Dessutom ska man beakta målsägandens rätt till ett rättegångsbiträde och en stödperson i enlighet med lagen om rättegång i brottmål (BRL 2:1a och BRL 2:3). Intressebevakarens och rättegångsbiträdets uppgifter kan beroende på fallet skötas av samma eller olika personer. Det viktigaste är att intressebevakningsuppgifterna i samtliga situationer blir korrekt skötta. Målsägandens faktiska möjlighet till ett rättegångsbiträde redan under förundersökningen måste också tryggas. Den misstänkte måste ha möjlighet att ta ställning till skadeståndets storleksklass, om specificerade anspråk inte kan framställas redan under förundersökningen. Den misstänkte måste också ha möjlighet att ställa frågor till målsäganden om grunden för och beloppet (storleksklassen) av skadeståndet i situationer där denna möjlighet inte uppstår senare under processen på grund av att videoinspelning används.

2.2 Domstolsbehandling

Domstolen prövar varje enskilt fall med hänsyn till såväl målsägandens personliga omständigheter och brottets natur som förswarets rättigheter. Domstolen iakttar reglerna om rättslig prövningsrätt och hör i princip samtliga parter (även den misstänkte/svaranden) före avgörandet. I sitt beslut är domstolen inte bunden till den bedömning av skyddsbehovet som gjorts under förundersökningen.

2.2.1 Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen utan att svaranden är närvarande

En part som ska höras i bevissyfte kan höras så att en part (svaranden) eller någon annan person inte är närvarande, om domstolen anser att detta är lämpligt och förfarandet behövs

- 1) för att den som hörs eller en honom eller henne närstående person¹⁰ ska kunna skyddas mot hot mot liv eller hälsa,
- 2) i det fallet att den som hörs annars skulle låta bli att berätta vad han eller hon vet om saken,
- 3) i det fallet att någon stör eller försöker vilseleda den som hörs medan han eller hon talar, eller
- 4) i det fallet att den som hörs i ett brottmål behöver särskilt skydd av någon annan orsak än den som anges i 1 punkten, i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur.¹¹

⁹ FUL 4.8: När det gäller en part som inte har fyllt 18 år ska domstolen förordna en intressebevakare för förundersökningen, om det finns grundad anledning att anta att vårdnadshavaren, en intressebevakare eller någon annan laglig företrädare inte opartiskt kan bevaka partens intresse i ärendet och om det inte är klart onödigt att förordna en intressebevakare.

¹⁰ RB 17:17.

¹¹ RB 17:51.

Vid prövning av "hörande så att svaranden inte är närvarande" framhävs målsägandens skyddsbehov och den övergripande prövningen av förfarandet. Svarandens biträde / försvarare har alltid rätt att närvara när målsäganden hörs, eftersom svarandens rätt att ställa frågor måste tryggas under alla omständigheter. Förfarandet kan användas med stöd av 4 punkten, om målsäganden på grund av sina personliga egenskaper eller brottets natur upplever hörandet som särskilt ångestfyllt, om svaranden eller någon annan är på plats i rättssalen under hörandet. Punkten omfattar situationer där hot mot liv eller hälsa enligt punkt 1 inte föreligger men förfarandet är nödvändigt för att skydda målsäganden mot ångest eller ytterligare lidande som hörandet framkallar.

2.2.2 Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen skyddad på ett sådant sätt att han eller hon inte syns

Målsäganden kan höras skyddad på ett sådant sätt att han eller hon inte syns på samma villkor som förklarats i punkt 2.2.1.

Även för närvarande är det vanligt att målsäganden skyddas på ett sådant sätt att han eller hon inte syns. Om målsäganden själv upplever att han eller hon är rädd för svaranden och framställer en motiverad begäran, tillmötesgår den i praktiken. Förfarandet kommer även i fortsättningen att användas med låg tröskel. Målsäganden och domstolsledamöterna har i princip alltid sådan kontakt att de kan se varandra även om målsäganden hörs skyddad på ett sådant sätt att han eller hon inte syns.

2.2.3 Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen utan att vara personligen närvarande

En part som ska höras i bevissyfte kan höras vid huvudförhandlingen utan att han eller hon är personligen närvarande, med anlitande av videokonferens eller någon annan lämplig teknisk metod för dataöverföring där de som deltar i sammanträdet har sådan kontakt att de kan tala med och se varandra, om domstolen anser att detta är lämpligt och

- 1) den som hörs inte personligen kan närvara vid huvudförhandlingen på grund av sjukdom eller av något annat skäl,
- 2) den som hörs inte kan infinna sig personligen vid huvudförhandlingen utan att det uppstår kostnader eller olägenheter som är betydande i förhållande till bevisningens betydelse,
- 3) trovärdigheten av den berättelse som den som hörs avger kan bedömas tillförlitligt utan att han eller hon är personligen närvarande vid huvudförhandlingen,
- 4) förfarandet behövs för att den som hörs eller någon honom eller henne närstående ska kunna skyddas mot hot mot liv eller hälsa,
- 5) den som hörs inte har fyllt 15 år eller hans eller hennes psykiska funktioner är störda, eller
- 6) den som hörs i ett brottmål behöver särskilt skydd av någon annan orsak än den som anges i 4 punkten, i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur.¹²

Förfarandet kan användas i situationer där målsäganden på grund av sina personliga egenskaper eller brottets natur upplever hörande i sessionssalen som särskilt ångestfyllt. Video- eller någon annan motsvarande förbindelse ordnas åtminstone för närvarande så att den som ska höras måste söka sig till en polisinsättning, en annan tingsrätt eller något annat motsvarande ställe, där videoförhörsteknik används. Åtminstone tills vidare godkänns inte Skype-förbindelse eller annat hörande via egen

¹² RB 17:52.

dator. Man bör lägga märke till att vid videoförbindelse ser parterna varandra via videoskärmen. Även i denna situation har målsäganden och domstolsledamöterna sådan kontakt att de kan se varandra.

2.2.4 Muntlig förhandling i domstolen utan att allmänheten är närvarande

På begäran av den som har del i saken eller av andra särskilda skäl kan domstolen besluta att den muntliga förhandlingen i ett ärende helt eller till behövliga delar ska ske utan att allmänheten är närvarande, om domstolen ska höra en person som inte har fyllt 15 år eller en person vars handlingsbehörighet har begränsats eller, i ett brottmål, en person som behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur.¹³

Domstolen prövar i varje enskilt fall förutsättningarna för förhandling bakom stängda dörrar efter att ha hört samtliga parter, dvs. även svaranden. Huvudregeln är att muntlig förhandling är offentlig. Förhandling bakom stängda dörrar är emellertid möjlig om målsäganden på grund av sina personliga egenskaper eller brottets natur upplever hörandet som särskilt ångestfyllt, om allmänheten är på plats i rättssalen. I praktiken ger domstolen inte något förhandsavgörande i saken, utan beslutet om förhandlingens offentlighet fattas i början av huvudförhandlingen efter att parterna hörts.

2.2.5 Förhöret med målsäganden bandas för att användas som bevis vid förundersökningen

I de situationer¹⁴ som behandlas i kapitel 2.1 Förundersökning är det möjligt att använda en inspelning som gjorts med målsäganden även vid rättegången i domstolen. Ur rättegångssynvinkel är det fråga om ett undantagsförfarande och förutsättningarna för det tolkas snävt. Många saker kan komma fram först efter att förundersökningen avslutats eller rentav under rättegången, då det krävs ytterligare undersökning eller att målsäganden kan höras vid rättegången.

2.2.6 Utredande av målsägandens skadeståndsyrkande

Vid en rättegång i ett brottmål har målsäganden rätt att yrka ersättning för den skada som brottet orsakat. Åklagaren driver eventuella skadeståndsyrkanden på målsägandens begäran, om det kan ske utan väsentlig olägenhet och yrkandet inte är uppenbart ogrundat. Målsäganden ska framföra begäran vid förundersökningen eller till åklagaren.

Om åklagaren trots begäran inte driver yrkandet är det skäl för målsäganden att förbereda sig på att framställa sitt yrkande själv antingen skriftligt före huvudförhandlingen eller muntligt vid huvudförhandlingen.

I vartdera fallet måste yrkandet dock specificeras och motiveras i fråga om respektive typ av skada och bevis ska företes på de uppkomna kostnaderna. I praktiken är målsägandens meddelande om kostnader för till exempel läkarbesök inte tillräckligt bevis för att döma ut ersättning, om svaranden bestrider yrkandet.

¹³ ADOffL 15 §.

¹⁴ En bestämmelse motsvarande FUL 9:4 om användning av inspelning som bevis som ska tillämpas vid rättegång finns i RB 17:24.

Det är också skäl att berätta för målsäganden att han eller hon måste nämna att utredningar som eventuellt fogats till förundersökningsmaterialet utgör bevis på de skador som orsakats. Förundersökningsmaterialet är inte rättegångsmaterial och domstolen beaktar inte sådana utredningar när den avgör saken om det inte har nämnts att de utgör bevis. Domstolen dömer inte heller ut lagstadgad dröjsmålsränta på skadestånd, om detta inte har yrkats.

2.3 Exempelfall

Förundersökning och åtalsprövning

Äldre kriminalkonstapel Joel Mäkinen får ett meddelande från polisinrättningens aula om att där finns en person som vill anmäla ett sexualbrott. Mäkinen hämtar personen till ett förhörssrum. Den som vill göra anmälan är 16-åriga Neea, som vill anmäla ett fall av sexuellt utnyttjande. Neeas mamma är med när polisanmälan görs. Som misstänkt uppger Neea sin styvfar som inte längre bor på samma adress som Neea och hennes mamma.

Brottets natur förutsätter att skyddsbehovet bedöms. Bedömning krävs också på grund av brottsoffrets ålder, samt hennes relation till den misstänkte. Eftersom behovet av att bedöma skyddsbehovet är så uppenbart fyller Mäkinen i bedömningsblanketten redan i samband med samtalet, tillsammans med Neea.

Äldre kriminalkonstapel Mäkinen berättar för Neea att det är möjligt att videobanda hennes berättelse, och då behöver hon inte infinna sig personligen till rättegången. Mäkinen berättar att detta innebär att förhören med Neea videobandas. Om målet går till åtalsprövning videobandas i slutfasen av förundersökningen ett förhör där man går igenom alla omständigheter som påverkar saken. På så sätt säkerställs den misstänktes rätt att få kännedom om alla omständigheter som inverkar på behandlingen av ärendet och den misstänkte har rätt att ställa motfrågor. Mäkinen förklarar för Neea att hon om beslutar att använda möjligheten till videobandat förhör, måste det under förhöret komma fram alla möjliga bevis för att säkerställa bevisningen i målet i domstolen. Om Neea inte vill använda möjligheten till videobandat förhör kan hon sitta bakom en skärm i domstolen, så att hon inte behöver möta den misstänkte ansikte mot ansikte. Neea berättar att hon inte vill komma till rättegången utan hon vill att förhören videobandas.

Efter samtalet lämnar äldre kriminalkonstapel Mäkinen bedömningsblanketten till förundersökningsledaren. Förundersökningsledaren förordar skyddsbehovet och diskuterar saken med åklagaren. Det är viktigt att förundersökningsledaren och åklagaren samarbetar, eftersom åklagaren har erfarenhet av vilken information som är väsentlig i domstolen.

Man kommer överens om tidpunkten för det första förhöret med Neea som ska videobandas. Neea ges följande anvisningar inför förhöret: hon ska ha med sig ett biträde till förhöret. Det är bra att gå igenom eventuella ersättningsyrkanden med biträdet redan före det första förhöret. Det är viktigt att biträdet är med under förhöret, eftersom denna videobandning ersätter Neeas framträdande i domstolen!

Förhöret videobandas. Neea berättar med egna ord vad som hänt, den polis som håller förhöret ställer preciserande frågor. Under förhöret tillfrågas Neea särskilt hur händelserna har påverkat henne och dessutom efterfrågas så detaljerade ersättningsyrkanden som möjligt.

Den misstänkte och hans biträde ska ges möjlighet att se det videobandade förhöret. Den misstänkte ska ges denna möjlighet i slutfasen av förundersökningen. Då har den misstänkte tillgång till all den information som avsikten är att framföra mot honom i domstolen. Den misstänkte kan om han så vill be att polisen ställer preciserande frågor till brottsoffret, om de är väsentliga med tanke på målet. Den brottsmisstänkte kan också ta ställning till ersättningsyrkandena. Om den brottsmisstänkte inte vill ställa preciserande frågor behöver inget nytt förhör hållas.

Domstolen

Åklagaren har beslutat att utföra åtal i Neeas fall. Domstolsbehandlingen kommer i övrigt att förlöpa normalt, men i stället för att målsäganden uppträder personligen kommer det videobandade förhöret att användas. Eftersom man i det förhör som bandades under förundersökningen noga gått igenom de händelser som uppfyller brottsrekvisit och ersättningsyrkandena, samt gett den misstänkte möjlighet att gå igenom materialet och ställa motfrågor, kan domstolen under behandlingen ta ställning till såväl svarandens skuld som ersättningsyrkandena.

Åklagaren framför ersättningsyrkandena på målsägandens vägnar, om målsäganden vid förundersökningen har begärt att åklagaren ska driva ersättningsyrkandena och åklagaren har åtagit sig att göra det. Om åklagaren inte driver målsägandens ersättningsyrkanden, begär tingsrätten att målsägaren lämnar in dem skriftligt före huvudförhandlingen.

Yrkandet ska vara specificerat på följande sätt: för nödvändiga sjukvårdskostnader x €, för inkomstbortfall x €, för sveda och värk samt annat tillfälligt men x €, för bestående men x €, för lidande som förorsakats av kränkningen x € på grund av det inträffade sexualbrottet samt sönderrivna kläder x € och för sönderslagna glasögon x €. Som bevis används förutom den egna berättelsen till exempel läkarutlåtanden, patientjournaler, intyg över sjukledighet, löneintyg, räkningar på läkar- och/eller sjukhusbesök och optikerns beräkning av anskaffningspriset för nya glasögon, allt detta ska alltså lämnas till domstolen och benämnas som bevis.

3 Målsägande

3.1 Inverkan av målsägandens personliga förhållanden och omständigheter i förhörssituationen

Förhørsledaren bör alltid se till att han eller hon genom sitt agerande inte ökar målsägandens rädsla eller lidande under förundersökningen eller straffprocessen. Den som förhörs ska bemötas respektfullt, professionellt och utan diskriminering.

Förhørsledaren ska förhålla sig neutralt till klienten och professionellt till utredningen av ärendet och reservera tillräckligt med tid för att gå igenom saken med målsäganden. Det kan vara tungt för målsäganden att gå tillbaka till händelserna och innan förhöret inleds är det bra att motivera varför de måste gås igenom noggrant, liksom att berätta kort om faserna i straffprocessen och hur ärendet framskrider.

Målsäganden kan uppleva att han eller hon viktimiseras på nytt till exempel på grund av förhørsledarens kommentarer eller nonverbala kommunikation, om inte förhørsledaren fäster särskilt uppmärksamhet vid saken. På grund av det brott som målsä-

ganden upplevt är hon eller hon speciellt känslig för atmosfären under förhöret och förhørsledarens verbala och nonverbala budskap.

Det kan hända att målsäganden oavsiktligt misstolka förhørsledaren, och det lönar sig att stanna upp inför dessa situationer och diskutera saken med målsäganden. Förhørsledaren måste också vara medveten om att han eller hon själv kan ha attityder som inverkar menligt på växelverkan och framstegen under förhöret. Omedvetna attityder kommer ofta fram som sidobudskap i det nonverbala uppträdandet.

Utredaren kan till exempel ha förhandsattityden att en ung kvinna inte borde röra sig ensam på stan i avslöjande kläder. Sådana förhandsattityder kan ur målsägandens synvinkel komma fram i förhöret vid undersökningen av ett sexualbrott mot en kvinna, även om utredaren försöker dölja dem. En likadan förhandsattityd kan vara riktad mot ett skrämt vittne som gör polisanmälan, genom att hotupplevelsen förringas.

Målsägandens tidigare upplevelser av brott påverkar också förhörssituationen. Det är annorlunda att gå igenom straffprocessen för första gången än att uppleva den på nytt.

För den som första gången är målsägande i ett brott är situationen på alla sätt ny, så ur denna synvinkel är tungt att redan berätta om saken och klara av processen. Straffprocessen som helhet är en ny upplevelse för den som är involverad för första gången. Av denna orsak förutsätter situationen mycket information om vad som sker härnäst under förundersökningen, åtalsprövningen och rättegången. Å andra sidan förmår inte målsäganden ta till sig att information om processen på en gång, utan det vore bra att berätta tydligt och kortfattat om sakerna och enligt behov återkomma till dem senare. Också de termer som används är främmande. Den som är involverad för första gången behöver exakt information för att kunna berätta om själva brottet. Man borde kunna skapa en trygg atmosfär så att målsäganden kan redogöra detaljerat och noggrant för händelsen. Om man inte lyckas med detta kan målsägandens uppmärksamhet riktas mot andra saker, såsom förhørsledarens uppträdande, och beskrivningen av detaljer kan bli lidande.

Å andra sidan underlättar det nödvändigtvis inte målsägandens upplevelse det minsta att falla offer för brott flera gånger, utan situationen kan vara den omvända. Målsäganden kan bli mycket svårt traumatiserad om situationen upprepas. Likaså framkommer målsägandens tidigare upplevelser av hur straffprocessen framskridit och lyckats under en ny straffprocess. Om den föregående processen eller de föregående processerna inte har varit lyckade ur målsägandens synvinkel, kan det hända att de avspeglas i den nya processen så att målsägandens attityd är att *"jag fick ju ingen hjälp / rätt tidigare"*. I dessa situationer är det bra om förhørsledaren redogör för förundersökningsmyndighetens opartiska roll som utredare och exempelvis grundligt för den rådgivning, det stöd och även juridiska hjälp som målsäganden kan få. Som hjälp kan man använda texten i den broschyr som utarbetats för målsägande.

Det lönar sig att till slut fråga målsäganden om han eller hon vill föra fram något annat i anslutning till händelsen eller sina omständigheter. Det kan hända att målsäganden upplever någon sak som särskilt betydelsefull och för målsäganden betyder det att man tar hänsyn till honom eller henne och hans eller hennes situation om man antecknar denna sak.

Förundersökningsmyndigheten är skyldig att underrätta målsäganden om hans eller hennes rätt till ett biträde under förundersökningen och möjligheten att under de för-

utsättningar som föreskrivs i 2 kap. i lagen om rättegång i brottmål få ett rättegångsbiträde eller en stödperson för rättegången. Det beror på målsäganden hur grundligt man berättar om rätten till stödperson. Genom att förklara saken kan man påverka målsägandens möjligheter att delta fullt ut i processen. Den praktiska betydelsen av att en stödperson förordnas är att domstolen efter att en begäran framställts till den och den gett sitt förordnande kan ersätta även stödpersonens kostnader för att infinna sig i domstolen.

Förundersökningsmyndigheten kan använda sig av justitieministeriets uppdaterade broschyr för brottsoffer, som innehåller de viktigaste sakerna som ska förklaras för offret på lättläst språk. Det är bra att skicka broschyren som bilaga till den skriftliga bekräftelsen eller kallelsen före förhöret, men senast under förhöret bör man gå igenom sakerna med dess hjälp. Broschyren innehåller grundläggande information som stödtjänster för offer och broschyren kommer också att innehålla en hänvisning till ytterligare information om regionala stödtjänster för brottsoffer (en webbadress).

Förfarandet när brottsoffer hänvisas till stödtjänster är i regel oförändrat: om brottsoffret går med på det så förmedlas hans eller hennes kontaktuppgifter till brottsofferjouren. Uppgifterna ska alltid förmedlas utan dröjsmål, om det vid bedömningen konstateras att brottsoffret är i behov av särskilda skyddsåtgärder och han eller hon samtycker till att kontaktuppgifterna förmedlas.

Även om det vid bedömningen konstateras att särskilda skyddsåtgärder inte är motiverade förmedlas brottsoffrets kontaktuppgifter alltid utan dröjsmål om han eller hon samtycker till det:

- då brottets inverkan på offrets personliga omständigheter talar för kontakt med stödtjänster eller
- brottets natur (särskilt brott enligt SL 20, 21, 25 men också t.ex. hemfridsbrott) talar för kontakt med stödtjänster.

3.2 Målsägandens personliga omständigheter

Då man fastställer behovet av särskilda skyddsåtgärder ska man ta hänsyn till målsägandens personliga omständigheter. Målsägandens personliga omständigheter omfattar såväl målsägandens personliga förhållanden som målsägandens personliga egenskaper. Genom att bedöma de personliga omständigheterna är det viktigt att kunna identifiera 1) offer som är särskilt sårbara för det ytterligare lidande som straffprocessen orsakar och 2) offer beträffade vilka man försöker minska eller undanröja hot eller skrämsel som riktas mot dem.

Målsägandens personliga omständigheter är känsliga saker och i regel berättar målsäganden själv om dem under förhöret. Förhørsledaren bör inte fråga separat om åtminstone omständigheter som hänför sig till religion, övertygelse, sexualitet eller hälsotillstånd om de inte hänför sig till brottet och om inte målsäganden själv tar upp dem i sin berättelse. Det ingår i förhørsledarens yrkesskicklighet att skapa en sådan atmosfär att målsäganden förmår och kan berätta om viktiga omständigheter även om de är känsliga. På motsvarande sätt måste förhørsledaren kunna ställa sina preciserande frågor som direkta och lagom avgränsade frågor.

3.3 Målsägandens personliga förhållanden

Vid bedömningen av målsägandens personliga förhållanden måste man ta särskild hänsyn till målsägandens relation eller beroendeförhållande till gärningsmannens samt målsägandens tidigare upplevelser av brott.

Dessutom kan målsägandens personliga förhållanden påverkas av någon annan faktor, vilket är viktigt att beakta när skyddsbehovet bedöms. Även om ett konstaterat beroendeförhållande, tidigare upplevelser eller andra förhållanden inte tycks ha någon betydelse för behovet av skydd, ska en anteckning göras i bedömningsblanketten. Det är nödvändigt att förmedla all information som framkommit till förundersökningsledaren, så att denne kan göra en helhetsbedömning utifrån all tillgänglig information.

Om det inte framgår några sådana omständigheter om målsägandens personliga förhållanden som ska uppges i bedömningsblanketten, kan detta avsnitt i bedömningsblanketten lämnas tomt.

3.3.1 Målsägandens relation eller beroendeförhållande till gärningsmannen

Målsäganden kan vara särskilt sårbar på grund av sin relation med eller sitt beroende av gärningsmannen. En relation med gärningsmannen kan vara just den faktor som gör att offret är särskilt utsatt för upprepad viktimisering, och å andra sidan kan det samtidigt försvåra målsägandens agerande under straffprocessen. Det är speciellt viktigt att identifiera dessa situationer under bedömningen.

En sådan situation föreligger ofta i samband med våld i parrelationer eller andra nära relationer och brott riktade mot barn. Dessutom kan ett beroendeförhållande komma fram i olika relationer där parterna är olikvärdiga eller den ena är underställd den andra, såsom i läroanstalter, arbetsmiljöer och sjukhus eller andra vårdinrättningar. Det är viktigt att identifiera situationer där målsäganden är på något sätt beroende av gärningsmannen, underställd denne eller utsatt för någon slags påtryckning från gärningsmannens sida.

Vid våld i parrelationer kan situationen vara väldigt varierande när det gäller förhållanden mellan gärningsmannen och den som utsätts för gärningen. Det föreliggande brottet kan vara det första i relationen eller den s.k. toppen på isberget efter olika våldsamma händelser. Av rädsla eller någon annan orsak berättar målsäganden inte nödvändigtvis allt utan kan å ena sidan försköna, å andra sidan överdriva saker. På grund av sin underkuvade ställning ser målsäganden inte längre möjligheten att det skulle gå att lämna parrelationen, fast han eller hon är medveten om den problematiska situationen. Då kan han eller hon berätta om händelserna på ett sätt som talar emot andra bevis eller förringa dem. I dessa situationer kan man bedöma att målsäganden är klart beroende av gärningsmannen och skulle ha nytta av skyddsåtgärder under processen. Dock kan målsäganden behöva även övergripande hjälp för att frigöra sig från situationen.

Offret är emellertid inte alltid själv medveten om situationen och dess allvar, utan har anpassat sig till status som våldsoffer. Som orsaker till sådan anpassning nämns ibland låg social status, dålig ekonomi och offrets ekonomiska beroende av gärningsmannen. Lika vanliga orsaker är emellertid upprätthållande av den sociala statusen och rädsla för att förlora statusen om den verkliga situationen avslöjas.

Målsägandens eller vårdnadshavarens relation till gärningsmannen kan också vara beskyddande. Exempelvis kan ett barn i tonåren vara misstänkt för ett brott mot ett yngre barn, men föräldrarna vill inte nödvändigtvis föra fram sina egna misstankar. Föräldrarnas egna skuld känslor kan då inverka på deras beslut att agera. I dessa fall måste man försöka kartlägga situationen på ett heltäckande sätt.

Vid brott riktade mot barn måste barnets situation beaktas särskilt. När man möter barn måste man beakta förundersökningslagens bestämmelser om bemötande av barn. (Se avsnitt 3.4.1 *Ålder* i handboken.) Barn är i allmänhet mycket beroende av den förälder eller en annan vuxen, i vars vård de befinner sig eller hos vilken de bor. Barnets dagliga vård förutsätter att en vuxen är närvarande och på grund av denna vårdrelation är barnet beroende av den vuxne. Hur djupt beroendeförhållandet är påverkas av många olika saker, såsom barnets ålder och utvecklingsnivå.

Barn och vuxna som är placerade i olika vårdinrättningar är på grund av sin situation mer eller mindre beroende av vårdpersonalen och deras åtgärder. Detta beroendeförhållande kan försätta personen i en särskilt sårbar ställning, och man kan i princip anta att skyddsåtgärder gör det lättare att berätta om sakerna.

En anställd står oftast i ett beroendeförhållande till sin arbetsgivare eller chef. För att upprätthålla en stabil ekonomisk situation krävs i allmänhet regelbunden inkomst och rädsla för att förlora arbetsplatsen kan leda till att personen trots diskriminering eller sexuella trakasserier på arbetsplatsen inte kan göra något åt saken. I dessa situationer kan det hända att det är skäl att misstänka arbetsgivarens representant även för arbetarskyddsbrott.

Om man ser tecken på ovan beskrivna eller andra motsvarande situationer i målsägandens relation eller beroendeförhållande till gärningsmannen görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Målsägandens relation eller beroendeförhållande till gärningsmannen.

3.3.2 Målsägandens tidigare upplevelser av brott

Ett brott är vanligtvis en tung upplevelse för målsäganden och det kan ha mycket långvariga konsekvenser för målsägandens dagliga liv. Även i situationer där brottet riktas mot en för gärningsmannen helt okänd person kan målsäganden uppleva situationen som synnerligen tung. Målsäganden har enligt egen åsikt handlat helt rätt och har ändå utsatts för ett slumpmässigt brott. Exempelvis om målsäganden rest med ett allmänt kommunikationsmedel och efter avstigningen fallit offer för brott kan det slutgiltigt förändra målsägandens agerande i sitt dagliga liv. Den engångsföreteelse som brottet och den därpå följande processen utgör kan göra målsäganden osäker och rädd, och man måste försöka lindra osäkerheten och rädslan genom både rådgivning och skyddsåtgärder under processen.

En målsägande kan också ha viktimiserats upprepade gånger, antingen på grund av ett beroendeförhållande enligt punkt 3.3.1 eller av någon annan orsak. Vissa målsägandes personliga egenskaper är förenade med omständigheter som kan göra att de viktimiseras oftare än andra. Målsägandens ålder, hälsotillstånd, funktionsnedsättning och kommunikationsproblem kan vara sådana egenskaper. Tidigare upplevelser av brott och straffprocesser kan antingen försämra eller förstärka målsägandens vilja att delta i och berätta under straffprocessen. (Se avsnitt 3.1)

Under förhören försöker man utreda om målsäganden har blivit utsatt för brott som begåtts av samma gärningsman även tidigare eller om målsäganden upprepade gånger faller offer för samma typ av brott. Även om målsäganden bestrider saken, kan man finkänsligt ta upp förundersökningsmyndighetens bakgrundinformation om tidigare motsvarande brottsmisstankar. Ofta kan även hänvisning till rätt slags hjälp uppmuntra offret att berätta om tidigare upplevelser.

Våld i nära relationer är ofta återkommande och ofta blir det allt allvarligare ju längre det fortgår. På många orter finns en multiprofessionell grupp för riskbedömning av våld i nära relationer (MARAK). Om det under förundersökningen uppstår misstanke om att våld i en nära relation kan vara återkommande eller att offret av någon annan orsak löper risk att falla offer för grovt våld, ska det göras en MARAK-riskbedömning på en separat MARAK-blankett.¹⁵

Om målsäganden har en bakgrund av tidigare brottmål med samma misstänkte eller flera gånger har varit målsägande i brott, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Målsägandens tidigare upplevelser av brott.

3.3.3 Andra omständigheter

Annan omständighet är en allmän punkt som hänför sig till målsägandens personliga förhållanden, där man i enskilda fall skriver in andra omständigheter som framkommit under bedömningen och som är av betydelse med tanke på sårbarheten, upprepade viktigmisering eller behovet av särskilda skyddsåtgärder. Målsäganden kan till exempel ha drabbats av betydande svårigheter på grund av brottet, och detta kan beaktas som en sådan annan omständighet vid bedömningen.

Om dylika andra omständigheter framkommer, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Annan omständighet. Om någon dylik annan omständighet tycks vara förknippad med målsägandens situation, ska målsäganden tillfrågas om sitt samtycke till att hans eller hennes kontaktuppgifter förmedlas till stödtjänster och om samtycke fås ska kontaktuppgifterna förmedlas omedelbart.

3.4 Målsägandens personliga egenskaper

Vissa målsägandes personliga egenskaper är förenade med omständigheter som kan göra att de viktigmiseras oftare än andra (se även avsnitt 3.3.1). När man bedömer behovet av särskilda skyddsåtgärder ska man beakta bland annat ålder, kön och könsidentitet eller könsuttryck, sexuell läggning, etniskt ursprung, ras, religion, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, uppehållsrätt och kommunikationssvårigheter. Även om en personlig egenskap inte verkar ha någon betydelse för skyddsbehovet, ska en anteckning göras i bedömningsblanketten. Det är nödvändigt att alla uppgifter som kommit fram förmedlas till förundersökningsledaren så att denne kan göra en helhetsbedömning utifrån all tillgänglig information.

¹⁵ Om högriskhot enligt MARAK-bedömningen föreligger, överförs fallet med offrets samtycke till MARAK-arbetsgruppen för handläggning. Arbetsgruppen utarbetar en säkerhetsplan och offret får stöd av en stödperson under processen. Om högriskhot inte föreligger eller om det inte finns någon MARAK-grupp på orten, ska offret hänvisas till brottsoffertjänsten genom att offrets kontaktuppgifter förmedlas till serviceleverantören som kontaktar offret för att påbörja en stödrelation.

När förundersökningsledaren prövar behovet av särskilda skyddsåtgärder måste man komma ihåg att en personlig egenskap som antecknats i bedömningsblanketten inte ensam utgör grund för behovet av skyddsåtgärder: skyddsbehov kan uppstå när det utöver egenskapen finns någon annan personlig omständighet i anslutning till målsägandens behov som talar för skyddsåtgärder. Om målsäganden verkar ha nytta av skyddsåtgärder och de kan göra det lättare för målsäganden att berätta, diskuterar man saken med åklagaren och föreslår skyddsåtgärder.

I princip antecknas brott som hänför sig till diskriminering, hot och mobbning av en viss människogrupp både i punkten *målsägandens personliga egenskaper* och i punkten *brottets natur*. Att bedöma människogruppernas skyddsbehov hör till det förebyggande arbetet: vid förfarandet för bedömning av målsägandens skyddsbehov tas ställning till åtgärder i ett enskilt brottmål.

När det gäller personliga egenskaper måste särskild hänsyn tas till barn som målsägande i brott.

3.4.1 Ålder

Ålder är en av målsägandens personliga egenskaper som ska bedömas. Vid bedömningen görs anteckning i punkten *ålder* i regel i fråga om två grupper: barn (under 18 år) och äldre personer.

När det gäller målsägande under 18 år antas att de är sårbara offer och därför kan behöva särskilda skyddsåtgärder. Ett brott riktat mot ett barn betyder i princip att det görs en anteckning i punkten för ålder i blanketten. Detta betyder ändå inte att särskilda åtgärder alltid borde vidtas i fråga om alla målsägande som är under 18 år. Även för deras del bedömer man om det just i detta fall är nödvändigt med särskilda åtgärder under straffprocessen.

Utgångspunkten är att en person i vuxen ålder har bättre förutsättningar att hantera det faktum att han eller hon fallit offer för brott än ett barn eller en äldre person. Å andra sidan kan man konstatera att det kan vara en mycket traumatisk upplevelse även för en vuxen att falla offer för brott. Hur traumatisk upplevelsen är beror på målsägandens personliga förhållanden och egenskaper, men även brottets natur påverkar saken. En dylik gärnings inverkan är naturligtvis också beroende av personens övriga egenskaper. Även sexuella trakasserier och diskriminering på arbetsplatsen kan leda till behov av skyddsåtgärder för en person i arbetsför ålder, eftersom personen inte nödvändigtvis alltid har möjlighet att byta arbetsplats. Brott riktade mot andra än äldre vuxna kan förutsätta en anteckning i bedömningsblanketten, men då görs anteckningen inte i punkten för ålder.

Äldre personer kan uppleva otrygghet på samma sätt som barn. Detta torde bero på att äldre personers krafter mattas av och de till exempel i en våldssituation upplever att de inte kan försvara sig själv och sin personliga egendom på samma sätt som tidigare. Å andra sidan kan en äldre person vara mycket pigg och aktiv och av denna orsak blir upplevelsen av att viktimiseras särskilt stark. Brott mot äldre personer betyder i allmänhet att en anteckning görs i blanketten. På grund av omständigheter i anslutning till den psykiska eller fysiska funktionsförmågan kan de ha nytta av till exempel särskilda arrangemang när de hörs under rättegången.

Förutom bedömningen beaktas ålder som en omständighet som inverkar på förhöret. Med barn tillämpas ett barnorienterat tillvägagångssätt så att man på behörigt sätt beaktar barnets ålder, mognadsnivå, åsikter, behov och bekymmer. Den som är under 18 år ska vid förundersökningen bemötas på det sätt som barnets ålder och utvecklingsnivå förutsätter. Det är skäl att fästa uppmärksamhet vid att en minderårig målsägande ska bemötas finkänsligt till exempel vid undersökningen av ett våldsbrott eller sexualbrott som riktats mot den minderåriga på grund av traumatiska upplevelser och verkningar som hänför sig till sådana brott.¹⁶ Vid förhör med äldre personer lönar det sig att beakta att nedsatt hörsel eller syn kan förhindra en förtrolig växelverkan. Den äldre vill inte nödvändigtvis ta upp saken eller ens medge för sig själv att han eller hon har en sådan svaghet. Det lönar sig för förhørsledaren att säkerställa att hörandet inte störs av externt buller och försöka säkerställa att svaren är korrekta och att den äldre personen har förstått frågan rätt.

3.4.2 Sexuellt relaterade omständigheter

Med omständigheter i anslutning till sexualitet avses vid bedömningsförfarandet kön, könsidentitet, könsuttryck och sexuell läggning. Ur målsägandens synvinkel kan det vara av betydelse av vilket kön målsäganden är, liksom målsägandens könsidentitet eller könsuttryck. Dessutom kan målsägandens sexuella läggning vara av betydelse. Om saken inte kommer fram i målsägandens berättelse, efterfrågas den inte särskilt.

Om en dylik omständighet i anslutning till målsägandens egenskaper framkommer vid bedömningen, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Sexuellt relaterade omständigheter.

3.4.3 Etniskt ursprung

Det finns ingen exakt definition på etniskt ursprung. Ur målsägandens synvinkel kan det vara av betydelse av vilket etniskt ursprung han eller hon är eller hurudant hans eller hennes uttryck i anslutning till det etniska ursprunget är. Om saken inte kommer fram i målsägandens berättelse, efterfrågas den inte särskilt.

Målsägandens etniska ursprung får inte påverka förhørsledarens inställning, men det kan inverka till exempel på huruvida man duar målsäganden.

Saken har också behandlats i handbokens punkt om det misstänkta brottets natur med avseende på motivet till brottet. (Se kapitel 4 i handboken.)

Om någon omständighet i anslutning till målsägandens etniska ursprung framkommer i målsägandens förhørsberättelse eller den personliga bedömningen, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Etniskt ursprung. Anteckningen kan göras både bland personliga egenskaper som i punkten för omständigheterna då det misstänkta brottet begicks, om motivet till brottet sägs vara diskriminering eller fördomar. Betydelsen av etniskt ursprung vid bedömningen av behovet av skyddsåtgärder framhävs om till exempel den misstänkte har riktat brottet mot en summarisk målsägande, som han eller hon vet att regelbundet rör sig i samma områden som den misstänkte. Då kan risken för målsägandens person minskas till exempel om målsäganden hörs skyddad så att han eller hon inte syns.

¹⁶ Bemötandet av barn under 18 år i polisverksamhet och särskilt som målsägande i brott vid förundersökning beskrivs mera ingående i Polisstyrelsens anvisning "Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa" (2020/2013/5071).

3.4.4 Religion eller övertygelse

Den religiösa mångfalden har ökat i Finland. Det är skäl att beakta religion och övertygelse vid bedömningen av behovet av särskilt skydd och det kan tala för särskilda skyddsåtgärder för målsäganden. Målsäganden kan uppleva att religiösa normer och seder är mera förpliktande än (det världsliga) rättssystemet. Vid rättegången kan det vara lättare för målsäganden att lämna sin berättelse om målsäganden inte ser religiösa rörelser symboler, eller ordlös kommunikation som är känd inom religiösa rörelser. Om religion eller övertygelse inte framkommer i målsägandens berättelse, efterfrågas saken inte särskilt.

Före förhöret kan man bekanta sig med mångfalden av "nyreligiösa rörelser" och religiösa samfund.¹⁷

Om en dylik omständighet i anslutning till målsägandens egenskaper framkommer vid bedömningen, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Religion.

3.4.5 Hälsotillstånd

Synpunkter i anslutning till hälsotillståndet kan vara helt oberoende av brottet. Målsägandens hälsotillstånd är då förknippat med saker som talar för särskilda skyddsåtgärder, fast de inte är följd av brottet. Det kan hända att målsägandens hälsotillstånd har varit dåligt redan före brottet, men händelserna har förvärrat situationen ytterligare.

Hälsomässiga orsaker kan ligga till grund för att den som ska höras i domstolen inte behöver infinna sig personligen till huvudförhandlingen. Det är skäl att diskutera en sådan situation eller hur man identifierar den med åklagaren.

Om det vid bedömningen framkommer en dylik omständighet i anslutning till målsägandens egenskaper, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Hälsotillstånd.

3.4.6 Funktionsnedsättning

Vid förundersökningen ska särskild uppmärksamhet fästas vid rättigheterna personer med funktionsnedsättning, oberoende av personens ålder.

Personer med funktionsnedsättning är bland annat personer med varaktiga fysiska, psykiska, intellektuella eller sensoriska funktionsnedsättningar, vilka i samspel med olika hinder kan motverka deras fulla och verkliga deltagande i samhället på lika villkor som andra.¹⁸

¹⁷ Utredningen av brott med anknytning till religion kan gagnas av att man inhämtar information om den aktuella rörelsen på förhand eller i efterhand. En del religiösa rörelser har finländska traditioner, men delvis till följd av den ökade invandringen har antalet olika religiösa grupperingar ökat. Ang. det ökade antalet religiösa samfund se t.ex. webbplatsen: http://www.ekumenia.fi/uskot_-_resa/uskonnollisten_yhteisojen_maara_suomessa_kasvaa_nopeasti_ och <http://www.opinto.net/uskonto/timomuola/uususk.html>. Information om i Finland verksamma religiösa samfund, rörelser och andra organisationer, vilkas verksamhetsidé, undervisning eller livsfilosofi eller åtminstone delar av den härstammar från någon tradition som klassificeras som religiös, finns i den s.k. samfundslistan på webbplatsen www.uskonnot.fi/yhteisot/.

¹⁸ FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning 13.12.2006.

En funktionsnedsättning kan märkas genom utseende, tal och dylika omständigheter eller så kan det hända att målsäganden själv tar upp sin funktionsnedsättning, fast den inte märks utanpå. Det kan vara möjligt att verifiera funktionsnedsättningen även i andra dokument som hänför sig till saken.

Man måste vara finkänslig när man närmar sig omständigheter som hänför sig till målsägandens funktionsnedsättning. Man måste beakta att personen inte nödvändigtvis själv vill ta upp sin funktionsnedsättning. I BRC-uppgifterna om personen kan det finnas en anteckning om intressebevakning eller omyndigförklaring, som kan vara av betydelse i det aktuella brottmålet. Dessa anteckningar måste beaktas på behörigt sätt. Om det enligt BRC-uppgifterna har förordnats en intressebevakare för målsäganden, måste denne involveras i förhørsfasen av handläggningen av brottmålet, eftersom intressebevakaren kan ha rätt att föra talan till exempel i fråga om skador som drabbat målsäganden. Med intressebevakaren kan man också diskutera om ett biträde som domstolen förordnar ska anlitas.

Om målsäganden inte själv tar upp saken, inte ens med den hjälp som beskrivs ovan, kan man fästa uppmärksamhet vid saken när *bedömningsblanketten* fylls i och fråga punkt för punkt, också när man kommer till punkten för funktionsnedsättning, om målsäganden anser att punkten i fråga ska fyllas i. Om funktionsnedsättningen kan verifieras med stöd av dokument eller målsägandens anmälan, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Funktionsnedsättning.

När en funktionsnedsättning anges och bedöms måste man beakta att förundersökningsmyndigheten inte har någon möjlighet att göra en egen bedömning av målsägandens funktionsnedsättning, utan uppgiften måste alltid basera sig på någon annan utredning än utredarens egen bedömning.

3.4.7 Omständigheter i anslutning till vistelsen i landet

En utlännings rätt att vistas i Finland baserar sig på de förutsättningar och grunder som föreskrivs i utlänningslagen. Om en persons vistelse i landet är beroende av uppehållsrätt, görs en anteckning i blankettens punkt: Omständigheter i anslutning till vistelsen i landet och i punkten för tilläggsinformation görs en anteckning om uppehållsrätten är kortvarig eller förenad med omständigheter som kan göra målsäganden särskilt utsatt för hot (t.ex. arbete eller familjeband som grund för vistelsen). Anteckning kan också göras både i punkten Relation eller beroendeförhållande till gärningsmannen och i punkten Omständigheter i anslutning till vistelsen i landet.

Frågor om uppehållsrätt kontrolleras före förhöret i datasystemet för polisärenden och UMA-systemet. Detta är viktigt även för att trygga bevisningen: ett beslut om att målsäganden ska avlägsnas ur landet och verkställigheten av det kan i praktiken förhindra att målsägandens berättelse fås som bevis, om man inte vid behov inleder till exempel påskyndat förfarande.

3.4.8 Kommunikationssvårigheter

Vid det straffrättsliga förfarandet måste man beakta målsägandens språkkunskaper, ålder, mognadsnivå, intellektuella och emotionella beredskap, läskunnighet samt eventuella psykiska eller fysiska men. Särskild uppmärksamhet ska fästas vid förståelse- eller kommunikationsproblem, som kan bero på någon skada, såsom hörsel- eller talfel.

Kontakten med offret ska ske på tydligt och lättförståeligt språk. Denna aspekt måste beaktas vid både muntlig och skriftlig kontakt. Vid kontakten ska man beakta målsägandens personliga egenskaper, såsom skador som kan påverka målsägandens förmåga att förstå eller göra sig förstådd. Vid behov måste man ta hjälp av en tolk för personer med talfel eller en teckenspråkstolk. Vid förhöret måste man också beakta att till exempel en synskadad persons andra sinnen är mer skärpta till följd av förlusten av synen och det kan hända att personen upplever och kan berätta om händelserna på ett helt annorlunda sätt än en person som inte är synskadad.

Kommunikationssvårigheter försvårar förhörssituationen. Om det samtidigt finns andra omständigheter i anslutning till målsägandens personliga förhållanden eller egenskaper, gör kommunikationssvårigheter det ännu svårare att hantera situationen. Detta förutsätter särskilt tålamod av förhørsledarna och förmåga att kontrollera de egna känslorna och det egna uppträdandet. Frustration och förhandsattityder kan försvåra förhörssituationen.

Om det vid bedömningen framkommer en dylik omständighet i anslutning till målsägandens egenskaper, görs en anteckning i *bedömningsblankettens* punkt: Kommunikationssvårigheter. Om det vid bedömningen framkommer även andra omständigheter i anslutning till målsägandens personliga förhållanden eller egenskaper, kan anteckningar göras i alla väsentliga punkter.

4 Det misstänkta brottets natur

Vid bedömningen ska man också beakta de förhållanden under vilka brottet har begåtts och typen av brott. Om det inte finns några sådana omständigheter i anslutning till det misstänkta brottets natur som ska uppges i blanketten, kan detta avsnitt i blanketten lämnas tomt.

Brottets natur betyder både typen eller karaktären av brottet och omständigheterna kring brottet.

Oberoende av brottets natur ska offrets uppgifter alltid förmedlas till dem som tillhandahåller stödtjänster, om det vid bedömningen konstateras att målsäganden behöver särskilda stödtjänster och samtycker till att kontaktuppgifterna förmedlas. Typen av brott är också av betydelse för huruvida målsäganden tillfrågas om samtycke till att hans eller hennes kontaktuppgifter förmedlas till stödtjänster. I regel ställs frågan om kontaktuppgifterna får förmedlas då brottets natur (särskilt brott enligt SL 20, 21, 25 men också t.ex. hemfrid) talar för kontakt med stödtjänster. (Se även avsnitt 3.1.)

4.1 Förhållandena under vilka brottet har begåtts och påföljderna av brottet

På bedömningsblanketten har samlats sådana förhållanden under vilka brottet kan ha begåtts som medför att offret kan ha särskild nytta av skyddsåtgärder. Om motivet till brottet är en omständighet i anslutning till målsägandens personliga egenskaper (ålder, sexualitet, etniskt ursprung, religion, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, vistelsen i landet eller kommunikationssvårigheter) görs en behörig anteckning i blanketten. Särskilt vikt ska läggas vid att målsäganden har viktimiserats på grund av dessa egenskaper.

Förändringar i anslutning till (det fysiska eller psykiska) hälsotillståndet som orsakats av brottet kan vara av betydelse när man bedömer behovet av särskilt skydd.

Om brottet har haft betydande följder för målsägandens fysiska eller psykiska hälsotillstånd, är de av betydelse när man ska bedöma behovet av särskilt skydd och arrangemangen när målsäganden ska höras i domstolen.

Skyddsåtgärder ska alltid bedömas och bestämmas i nära samarbete med målsäganden, och hot eller rädsla som målsäganden upplever antecknas i blanketten. När slutsatser dras kan större vikt läggas vid hot eller rädsla som målsäganden upplever, om det finns någon konkret grund för känslan av hot. Om målsäganden på grund av brottets allvarlighet eller dess konsekvenser har orsakats betydande skada, dvs. till exempel fysiska skador och arbetsoförmåga, antecknas dessa i punkten för påföljder i bedömningsblanketten. På grund av påföljderna kan anteckning göras både i punkten för målsägandens personliga förhållanden och punkten för påföljder av brottet. För undersökningsledaren kan man vid behov notera de omständigheter som ligger till grund för anteckningarna i punkten för tilläggsuppgifter.

4.2 Typen av brott

Vid vissa typer av brott är offren i högre grad benägna att drabbas av ytterligare lidande, upprepad viktigmisering, hot eller vedergällning. Sådana typer av brott är till exempel våld i nära relationer, sexuellt eller könsrelaterat våld, hatbrott, människohandel, terrorism och organiserad brottslighet. I dessa fall ska behovet av särskilt skydd bedömas synnerligen omsorgsfullt och förhandsantagandet bör vara att särskilda skyddsåtgärder ska vidtas för offret.

Om den brottsmisstanke som undersöks gäller en sådana gärning eller är behäftad med drag av en sådan gärning, ska en anteckning eller anteckningar göras efter typen eller typerna av brott.

5 Målsägandens egen åsikt

Den personliga bedömningen ska göras i nära samarbete med målsäganden, och målsägandens önskemål om skydd och skyddsåtgärder ska beaktas, också i det fallet att målsäganden inte vill utnyttja de skyddsåtgärder som föreskrivs i lag.

Särskilt för 15–17-åriga offer för sexualbrott ska man berätta om vikten av deras egen åsikt, men också om de risker som det innebär att låta bevisningen vara beroende av en inspelning som görs vid förundersökningen (se även avsnitt 2.1.3).

Målsäganden ska vidare påminnas om partsoffentligheten för handlingar och om att det är domstolen som avgör vilka skyddsmetoder som används under rättegången.

I punkten antecknas också sådant som målsäganden uppgett, även om det inte hänför sig till bedömningen av skyddsbehovet.

När en omyndig är part i ett tvistemål eller målsägande i ett brottmål, förs den omyndiges talan av intressebevakaren eller en annan laglig företrädare. I mål angående en minderårig person förs den omyndiges talan dock av vårdnadshavaren eller av en annan laglig företrädare. (RB 12:1)

6 Åklagarsamarbete

I förundersökningslagen föreskrivs om samarbetsskyldighet för åklagaren och förundersökningsmyndigheten. Förundersökningsmyndighetens skyldighet att höra åklagaren vid bedömningen av målsägandens skyddsbehov kan dock inte entydigt baseras på förundersökningslagens bestämmelse om samarbetsskyldighet och därför har det i 11 kap. 9a § i förundersökningslagen intagits ett uttryckligt omnämnande av skyldighet för förundersökningsmyndigheten att höra åklagaren när bedömningen görs. Förundersökningsmyndigheten ska höra åklagaren om behovet av särskilt skydd och om behovet av de åtgärder som avses i bestämmelsen, om målsägandens personliga omständigheter eller brottets natur kräver det.

Utifrån förundersökningslagen har Riksåklagarämbetet (VKSV:2013:4) och Polisstyrelsen (2020/2013/1369) meddelat enhetliga anvisningar om brottmål som ska anmälas till åklagaren.

Åklagaren ska höras i brottmål som omfattas av anmälningsskyldigheten bland annat när det är fråga om sexual- och människohandelsbrott, våld i nära relationer och brott mot barn. Förundersökningsmyndigheten ska vid behov höra åklagaren även i andra brottmål, där det enligt förundersökningsmyndighetens bedömning kan föreligga behov av särskilda åtgärder under huvudförhandlingen.

Det är viktigt att höra åklagaren och utnyttja dennes åsikt och erfarenhet. Härigenom försöker man säkerställa att en målsägande som faktiskt är i behov av skydd också identifieras under förundersökningen och att skyddsbehovet inte ska behöva bedömas på nytt av någon annan orsak än en betydande förändring i förhållandena. Ny bedömning innebär en onödig belastning för målsäganden, om han eller hon måste höras på nytt. Ett fall kan på grund av brottets natur och/ eller de personliga omständigheterna innehålla antydningar om skyddsbehov, men vid förundersökningen kan det hända att man trots detta drar slutsatsen att inget skyddsbehov föreligger. Å andra sidan kan åklagaren också till skillnad från förundersökningsmyndigheten komma fram till att det inte finns något skyddsbehov eller behov av särskilda åtgärder.

Man bör lägga märke till att särskilda åtgärder som vidtas för att skydda målsäganden under domstolsbehandlingen är av betydelse för tillgodoseendet av försvarets rättigheter. Även denna omständighet måste beaktas då man prövar behovet av skyddsåtgärder. Även om det kan verka onödigt att höra åklagaren på grund av brottets natur och/eller målsägandens personliga omständigheter, rekommenderas ändå att förundersökningsmyndigheten i situationer som är beroende av prövning diskuterar skyddsbehovet och de åtgärder som det förutsätter med åklagaren. I klara fall, där det är uppenbart att inget skyddsbehov föreligger behöver man inte höra åklagaren.

Åklagaren driver brottmålet i domstolen och för att bevisningen ska lyckas är det viktigt att målsäganden hörs på det sätt som bäst garanterar detta. Även om skyddsbehovet kommer fram under rättegången ska åklagaren i god tid före rättegången känna till målsägandens skyddsbehov och de åtgärder som det kräver. Då kan åklagaren också framställa sin motiverade åsikt om saken till domstolen. Om skyddsbe-

hovet framkommer efter att förundersökningen avslutats kan åklagaren förfara på ändamålsenligt sätt.¹⁹

Barn under 15 år hörs liksom hittills så att förhöret med barnet och expertens intervju bandas som en bild- och ljudupptagning. Polisstyrelsen och Riksåklagarämbetet har utarbetat en anvisning om förundersökningssamarbetet (Riksåklagarämbetets publikationsserie nr 7). I bilaga 1 "Brott mot barn" till nämnda anvisning beskrivs samarbetet mellan förundersökningsmyndigheten och åklagaren vid brottsmisstankar som berör barn. Bedömning av behovet av särskilt skydd och de åtgärder som det kräver samt hörande av åklagaren när bedömningen görs gäller således särskilt barn i åldern 15 - 17 år.

Åklagaren noterar sitt förslag till skyddsåtgärder i den info-blankett som lämnas till domstolen i samband med stämningsansökan, och den bedömningsblankett för fastställande av skyddsbehovet som upprättats underförundersökningen lämnas inte separat till domstolen.

BILAGOR: Målsägandens skyddsbehov - bedömningsblankett
Bedömning av skyddsbehovet – schema

¹⁹ LaUB 4/2015 rd. s. 7.

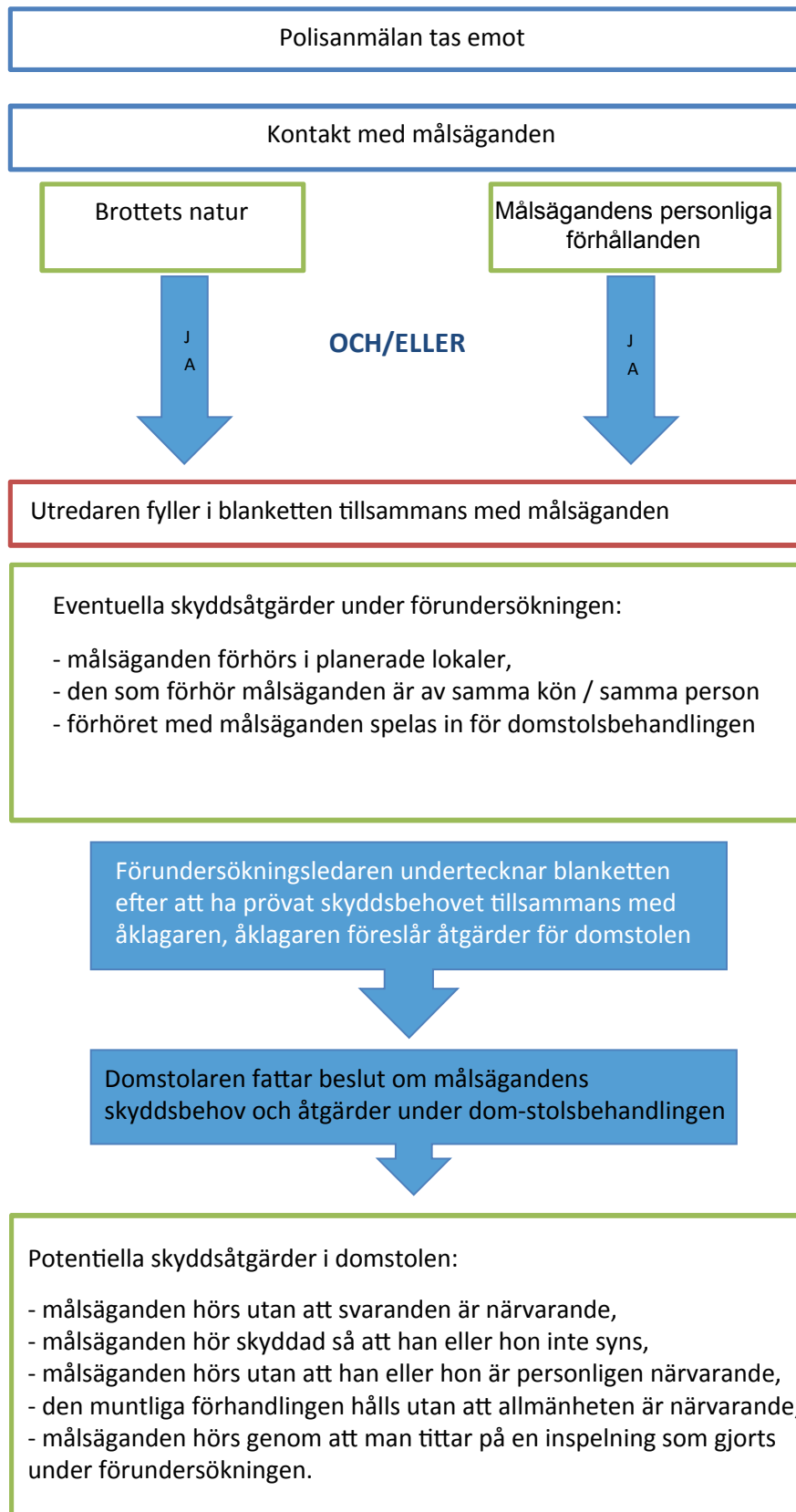
SEKRETESSBELAGD

Skyddsnivå IV
OffL 24 § 1 mom. 26 p.

Personlig bedömning av målsäganden för att bestämma behovet av särskilt skydd.
Bifogas inte förundersökningsprotokollet, partsoffentligheten ska bedömas separat.

Ärende	Brottsanmälas nummer	Målsägande	
	R		
Målsägandens personliga omständigheter	a) Målsägandens personliga situation		
	<input type="checkbox"/> förhållande eller beroendeställning till förövaren	<input type="checkbox"/> tidigare erfarenheter av brott	<input type="checkbox"/> annat, vad
	b) Målsägandens personliga faktorer		
	<input type="checkbox"/> ålder (i synnerhet för personer under 18 år/åldringar)	<input type="checkbox"/> faktorer förknippade med sexualitet	<input type="checkbox"/> etniskt tillhörighet
	<input type="checkbox"/> religion	<input type="checkbox"/> hälsotillstånd	<input type="checkbox"/> funktionshinder
	<input type="checkbox"/> faktorer förknippade med vistelsen i landet	<input type="checkbox"/> kommunikationssvårigheter	<input type="checkbox"/> annat, vad
Det misstänkta brottets natur	a) Omständigheter när brottet begicks eller följer		
	<input type="checkbox"/> motiv med anknytning till målsägandens personliga egenskaper	<input type="checkbox"/> hot eller rädsla som målsäganden upplevt	<input type="checkbox"/> andra faktorer förknippade med brottets omständigheter eller följer (t.ex. skador)
	b) Typ av brott		
	<input type="checkbox"/> sexualbrott	<input type="checkbox"/> våld i nära relationer	<input type="checkbox"/> hatbrott
	<input type="checkbox"/> människohandel	<input type="checkbox"/> organiserad brottslighet	<input type="checkbox"/> terrorism
	<input type="checkbox"/> könsrelaterat våld	<input type="checkbox"/> annat, vad	
Motiveringar	Förhørsledarens eventuella motiveringar till genomförandet av en grundlig bedömning eller omvärdering av skyddsbehovet (datum för den tidigare bedömningen) samt övriga faktorer som bör beaktas i bedömningen/tilläggsuppgifter till det som nämns ovan:		
Egen uppfattning och underskrift	Målsägandens egen uppfattning om de särskilda skyddsåtgärderna under förundersökningen och brottsprocessen:		
	<input type="checkbox"/> Målsäganden önskar att särskilda skyddsåtgärder vidtas	<input type="checkbox"/> Målsäganden upplever inte att särskilda skyddsåtgärder behövs	
	Tilläggsuppgifter/målsägandens önskemål		
	Datum	Underskrift	
	11.8.2016		

Slutsatser	Offret är i behov av särskilt skydd <input type="checkbox"/> Ja <input type="checkbox"/> Nej Motiveringar:	
Åtgärder som föreslås på basis av bedömningen:	Förundersökning - förhör med målsäganden	Ja
	Förhöret med målsäganden spelas in (förundersökningslagen 9:4)	<input type="checkbox"/>
	Förhöret med målsäganden genomförs på det sätt som förutsätts för särskilt skydd (förundersökningslagen 7:21), om det inte innebär en betydande fördröjning av behandlingen av ärendet eller orsakar annan olägenhet	
	Förhör med personer som behöver skydd genomförs i lokaler som är avsedda för förhör	<input type="checkbox"/>
	Samma person/personer ska genomföra alla förhör med målsäganden	<input type="checkbox"/>
	Förhørsledaren ska vara av samma kön som målsäganden	<input type="checkbox"/>
	Domstolsbehandling	Ja
	Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen så att en part eller någon annan person inte är närvarande (rättegångsbalken 17:51)	<input type="checkbox"/>
	Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen på ett sådant sätt att han eller hon inte kan ses (rättegångsbalken 17:51)	<input type="checkbox"/>
	Hörande så att en part inte är närvarande eller så att målsäganden inte kan ses:	
För att den som hörs eller någon som står honom eller henne nära (rättegångsbalken 17:17) ska kunna skyddas mot hot mot liv eller hälsa	<input type="checkbox"/>	
I det fallet att den som hörs annars skulle låta bli att berätta vad han eller hon vet om saken	<input type="checkbox"/>	
I det fallet att någon stör eller försöker vilseleda den som hörs medan han eller hon talar	<input type="checkbox"/>	
Målsäganden hörs vid huvudförhandlingen utan att han eller hon är personligen närvarande (rättegångsbalken 17:52)	<input type="checkbox"/>	
Målsäganden hörs genom att titta på en videoinspelning (rättegångsbalken 17:24,3)	<input type="checkbox"/>	
Den muntliga förhandlingen i domstolen sker utan att allmänheten är närvarande (15 § 6 p. i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar)	<input type="checkbox"/>	
Begäran av en part att handlingarna ska hållas hemliga (10 § i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar)	<input type="checkbox"/>	
Hemlighållande av målsägandens identitet (6 § i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar)	<input type="checkbox"/>	
Tilläggsuppgifter		
Förundersökningssamarbete / hörande av åklagare	Åklagaren har hörts i förundersökningen (datum) om skyddsbehovet och de åtgärder som förutsätts Det finns ett skyddsbehov: Ja <input type="checkbox"/> Nej <input type="checkbox"/> Tilläggsuppgifter	
Undersökningsledarens underskrift/ bestyrkande	Datum Underskrift	





Sisäministeriö PL 26, 00023 Valtioneuvosto

Inrikesministeriet PB 26, 00023 Statsrådet

www.intermin.fi



SISÄMINISTERIÖ
INRIKESMINISTERIET